

Pojam Poslovnog prava

Poslovno pravo je nova grana prava koja se pojavila u poslednjim decenijama dvadesetog veka. Poslovanje u savremenom okruženju zahvaljujući specifičnom skupu pravnih normi, institucija i principa kojima se regulišu poslovni odnosi koji nastaju između subjekata koji stupaju u poslovni odnos, prevazišli su okvire Trgovinskog ili Privrednog prava. Nastanak Privrednog prava se vezuje za tlo Severne Amerike, što je dodatno uticalo da zemlje koje su se opredelile za primenu kontinentalnog prava, sa nepoverenjem gledaju na pojavu ove nove grane prava. Međutim, ni Velika Britanija iako okosnica Common law, što znači najbliža Američkom pravu, nije se u početku blagonaklono ponašala.

Ljudsko društvo kao promenljiv pojam, posebno krajem dvadesetog veka, dobija na ubrzanju, tako da se nametnula dilema: kako usaglasiti promene u poslovanju i pravo koje reguliše to poslovanje? Razvoj novih oblika poslovanja koje se drastično razlikuje od tradicionalno poznatih poslovnih odnosa, razvoj i korišćenje informacione tehnologije, pomogli su da početna razmišljanja da treba pristupiti izmenama i dopunama postojećih grana prava, budu odbačena u korist shvatanja da treba oformiti novu granu prava.

U periodu nastajanja Poslovnog prava došlo je do raskoraka između brzih promena načina poslovanja i ljudske reakcije na njih, u smislu adekvatnog pravnog definisanja poslovanja. Najinteresantniji momenat kod stvaranja ove nove grane prava, odnosi se na paralelno dopunjivanje sadržaja poslovnih odnosa, etičkim dilemama i rešenjima. Etika je našla svoje

mesto u novom viđenju poslovanja, i to kao neodvojivi deo sa posebno naglašenom ulogom u ostvarivanju uspeha poslovnih subjekata. Poslovno pravo se tesno prepliće sa etikom i često je gotovo nemoguće striktno ih odvojiti. [\[1\]](#)

Poslovno pravo je skup pravnih normi, institucija i principa kojima se regulišu poslovni odnosi koji nastaju između raznih subjekata. Ova grana prava je kod nas još uvek nedovoljno afirmisana i predmet nije u potpunosti definisan. Možda opravdanje može da bude činjenica da je ova oblast izuzetno kompleksne prirode. Najšire posmatrano, Poslovno pravo bi trebalo da obuhvati: trgovinsko, kompjutersko, privredno, obligaciono, transportno, finansijsko, radno, krivično, upravno i neke druge grane prava. Međutim, takvo gledište je u ovom trenutku preambiciozno.

Predmet Poslovnog prava obuhvata materiju koja je složena, kompleksna i podložna brzim promenama koje su proizvod intenzivnog razvoja poslovanja.

Subjekti Poslovnog prava su svi subjekti koji mogu da se pojave u poslovnim odnosima. To su država, pojedinci, međunarodne organizacije, privredna društva...

Formalni izvori Poslovnog prava [\[2\]](#) mogu da budu domaći i međunarodni.

Nacionalni izvori su vezani za domicilno pravo i to su:

Zakoni i to oni kojima se direktno ili indirektno reguliše predmetna materija. Najnoviji Zakon iz ove oblasti je **Zakon o privrednim društvima ("Sl.glasnik RS", br. 125/04)**, koji predstavlja tzv. drugu fazu tranzicijskog zakonodavstva. Donet je osam godina posle prethodnog zakona koji je regulisao ovu materiju. Zakon o preduzećima koji je stupio na snagu sredinom 1996. godine, i pored uslovljenosti značajnim ustavnim ograničenjima, opravdao je potrebe vremena u kome je živeo i bio čak i korak izvan svog vremena. Međutim, ozbiljne promene na uporednoj i domaćoj pravnoj sceni, uslovile su donošenje nove zakonske regulative.

U toku važenja Zakona o preduzećima posebno značajne promene su: novi Zakon o privatizaciji koji oročava privatizaciju, novi Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata koji uvodi koncept obavezne dematerijalizacije hartija od vrednosti i institut Centralnog registra hartija od vrednosti, kao i pripremljeni Zakon o notarima koji bi trebalo da, umesto sudskog registra i overe potpisa osnivačkih ugovora trgovačkih društava kod suda, uvede poseban institut notara, zatim Zakon o registru privrednih subjekata, koji umesto sudskog registra promoviše Agenciju za privredne registre i upravni postupak registracije.

Promena naziva Zakona o preduzećima u Zakon o privrednim društvima, se nameće najmanje iz dva važna razloga: prvi, novi naziv je univerzalno prihvaćen u zemljama EU (osim u V. Britaniji koja ima Zakon o kompanijama i posebne zakone o ortačkom društvu i komanditnom društvu), koje regulišu sve pravne forme privrednih društava u jednom zakonu (što je i rešenje važećeg zakona i novog zakona); i drugo, u pravnom smislu preduzeće nije pravni pojam i ne može biti pravni subjekt, već pravni subjekt može biti samo privredno društvo.

Naš Zakon o privrednim društvima nije mnogo opterećen samim obimom koliko sadržinom i kvalitetom rešenja. Iako zakon ne bi trebalo da ima edukativnu misiju poput Zakona o

preduzećima, a zahvaljujući njemu, je naša poslovna i strukovna javnost u dobroj meri prošla kroz jednu takvu školu, edukativna misija koju čine tzv. dispozitivna zakonska rešenja (koja se primenjuju ako statuti kompanija ne urede drukčije), treba da bude u funkciji jačanja pravne sigurnosti u oblasti osnivanja, organizovanja, upravljanja i statusnih promena privrednih društava kod nas. U tom smislu prilagođena je čini se i mera novog zakona - 457 članova. Umesto vladavine tzv. stavova institucija koje vode registar, Agencija za privatizaciju, Komisija za hartije od vrednosti, sudova i slično sa ovakvim prilazom treba da dobijemo vladavinu prava. Organi primene prava treba da postanu organi kreacije prava.

Iskustva uporedne pravne prakse i potreba maksimalno moguće kompatibilnosti sa takvom praksom nitalagali su potrebu donošenja novog konzistentnog Zakona o privrednim društvima, čija je osnovna odlika adekvatna normiranost, koja neće sputavati bogatstvo statusnog privrednog života i koja će uz odgovarajuću institucionalnu instrumentalizaciju uklanjati potencijalnu pravnu nesigurnost. Otuda i prihvaćenost pravnih standarda regulative privrednih društava iz uporednog prava. Ovo, uvereni smo, neće sputavati nasušnu potrebu da se pojača front samoregulative samoregulatornih autonomnih organizacija, koji u takvom okruženju treba da obezbedi, uz dobru sudsku funkciju, sigurnost i zaštitu investitora.

Podzakonski akti regulišu veliki broj pitanja vezanih za poslovanje, poslovne odnose, subjekte i procese. Podzakonskim aktima se regulišu tzv. operativna pitanja ili dopunjuje regulisana materija. Ovu vrstu akata može da donese Republička skupština ili organi lokalne samouprave. Podzakonski akti moraju da budu u saglasnosti sa Ustavom i sa zakonima.

Ugovori su dugo predstavljali značajan izvor prava. Ugovorima se prenose i uređuju određena prava i odgovornosti. Među ovim izvorima prava, značajno mesto pripada tipskim ugovorima koje donose međunarodna ili nacionalna profesionalna udruženja, savezi, asocijacije i druge institucije, kao i komisije i tela OUN ili EU.

Pravna pravila mogu da se primenjuju pod uslovom da konkretna materija nije regulisana pozitivnim propisima i da pravila nisu u suprotnosti sa ustavnim i zakonskim načelima i pozitivnim propisima. Međutim, primena pravnih pravila je minimalna i retka. Njihova najznačajnija uloga se ogleda prilikom pojave političkog, ekonomskog ili pravnog vakuma, kakva je situacija bila posebno uočljiva u periodu prelaska dogovorne ekonomije u tržišnu. Transformacija nesvojinskog koncepta i monopola društvene svojine u svojinski koncept, prevazilazila je postojeća pravila i zakonske odredbe.

Poslovni običaji su preteča pisanim izvorima prava. Nastali su kao praksa i način poslovanja koji su poštovani na nekoj teritoriji, u nekoj struci ili poslovanju i dugo su bili glavni izvor prava.

[3]

Donošenje zakona potiskuje poslovne običaje, ali se oni i dalje primenjuju, pod uslovom da nisu u suprotnosti sa propisima i da nisu isključeni voljom stranaka.

Poslovni običaji, u odnosu na materiju koju regulišu, mogu da budu opšti (važe za sve poslovne struke i sve delove poslovanja) i posebni (važe za jednu struku i za deo poslovanja). Ako je teritorija princip za podelu, govorimo o opštim (na pr. Republika Srbija), ili lokalnim (teritorija jednog grada).

Uzanse su trgovinski običaji kodifikovani (sakupljeni, sistematizovani i objavljeni) od strane nekog ovlašćenog tela. [4] U našoj zemlji takva ovlašćena tela su privredne komore, berze i razne asocijacije trgovaca. Uzansa je u suštini običaj ali je u odnosu na običaj na višoj hijerarhijskoj lestvici zbog izvršene kodifikacije.

Sudska praksa (arbitražna praksa) u našem pravnom sistemu se sureće sa pitanjem-da li sudska praksa može da bude izvor prava. Po našim pozitivnim propisima odluke viših sudova ne obavezuju niže sudove, ali u radu sudova se dešava upravo suprotno-odluke i stavovi viših sudova upućuju niže sudove, poslovne i druge organizacije i obavezuju ih na određeno postupanje prilikom ocene zakonitosti.

U anglo-saksonskom pravu [5] sudske odluke punopravno regulišu situacije i odnose koji nisu regulisani pozitivnim propisima.

Pravna nauka je posredni izvor Poslovnog prava. Ona utiče na pravo i stavove sudija i pravnika u poslovnim organizacijama. Pravna nauka pomaže prevazilaženju neregulisanih situacija i vrlo često je preteča zakonodavnih, sudskih ili arbitražnih rešenja.

Međunarodni izvori Poslovnog prava su međunarodne konvencije, preporuke, direktive i međunarodno običajno pravo.

Međunarodne konvencije i preporuke koje ratifikovala naša zemlja, primenjuju se na našoj teritoriji u formi zakona. **Konvencija** je sporazum ili dogovor o modalitetima i pravilima [ponašanja](#). U savremenom značenju konvencija se odnosi na međudržavne sporazume čiji se efekti odnose na sve potpisnice. Pojavom međunarodnih institucija, poput [UN](#) ili [EU](#), konvencije postaju obavezujući dokumenti koji unapređuju život [građana](#) u svim [zemljama](#) potpisnicama.

Međunarodne organizacije su institucionalni oblici međunarodnih odnosa koji se formiraju na dobrovoljnoj osnovi, odnosno na bazi saglasnosti volja suverenih država. To su trajni oblici saradnje koje putem mehanizama i stalnih organa ostvaruju zajedničke ciljeve više država. Imaju poseban status i stalne organe, u okviru kojih se, na način predviđen statutima i drugim osnovnim dokumentima organizacija, odvijaju procesi multilateralnog pregovaranja i zajedničkog odlučivanja država-članica u odgovarajućim oblastima međunarodne saradnje.

Evropska unija ima sve elemente tipične međunarodne organizacije, ali je razlika u odnosu na njih nepostojanje jednog statuta koji bi definisao prava i obaveze u međunarodnoj organizaciji. Nasuprot takvom jednom aktu postoji više osnivačkih ugovora koji po svom karakteru jesu međunarodni. Kao i u drugim međunarodnim organizacijama, pravo da tumači te ugovore ima sud te organizacije odnosno Sud pravde evropskih zajednica. [\[6\]](#)

Normiranje predstavlja učestvovanje međunarodnih organizacija u ustanovljenju međunarodnih pravila i standarda. Organi međunarodnih organizacija pripremaju nacрте ugovora, odluke i preporuke koje države kasnije prihvataju i unose u svoje unutrašnje pravo. Ovako su nastali mnogi značajni međunarodni dokumenti.

Karakter suverenosti država je razvojem međunarodnog prava modifikovan, ali države i dalje samostalno odlučuju u kojoj će meri preuzeti međunarodnopravne obaveze. Nedostatak političke volje koji je često rezultat različitih interesa, se ispoljava kao sukob između nacionalne suverenosti i međunarodnopravnih obaveza što dovodi do ne primenjivanja međunarodne regulative. Države u svom unutrašnjem zakonodavstvu uglavnom imaju već donete propise, tako da je implementacija međunarodnih odredbi uglavnom usmerena na dopunjivanje i

usavršavanje postojećih propisa.

Ustavi savremenih država su različito koncipirani u odnosu na međunarodno pravo, odnosno definišu se kao ustavi koji primenjuju monistički sistem i kao ustavi koji primenjuju dualistička rešenja. Po monističkom sistemu, propisano je da sve ili neke od donetih normi iz međunarodne nadležnosti neposredno važe i iznad su normi domaćeg prava. Dualistički sistem pravi strogu podelu između međunarodnih i domaćih normi. Prema ovom sistemu, međunarodna norma može da se primeni samo ako je na ustavom propisan način uneta u domaće zakonodavstvo. [[7](#)]

Konvencije su u domenu ugovornog prava, što znači da tek ratifikacijom od strane država članica dobijaju punovažnost. Konvencije su važan izvor međunarodnog prava vezan za poslovanje. Međunarodna scena se karakteriše frekventnim donošenjem i međunarodnih preporuka, rezolucija i deklaracija.

Aktivnost EU u oblasti regulisanja opštih uslova poslovanja, utiče u velikoj meri i na naše zakonodavstvo bez obzira na to što još uvek nismo članica EU.

CILJ PREDMETA

Cilj predmeta Poslovno pravo je da se studenti upoznaju sa ključnim elementima pravnog i institucionalnog okvira poslovanja privrednih subjekata. To podrazumeva sagledavanje odnosa na relaciji privredno društvo država (upravnopravni aspekt), odnosa između privrednih društava (poslovnopravni aspekt), kao i analizu strukture različitih oblika privrednih društva (statusni

aspekt). Odabrane teme koje čine predmet, predstavljaju izbalansiran sistem brojnih, heterogenih oblasti prava. Takav izbor tematskih oblasti studentima omogućava da sagledaju osnove celokupnog pravnog okvira modernog poslovanja i steknu uvid u korpus prava i obaveza menadžera.

Ovakva znanja su neophodna da bi studenti shvatili organizacionu strukturu poslovnih subjekata, kao i pravne odnose u koje oni stupaju prilikom obavljanja svojih delatnosti. Pravna dimenzija poslovanja posmatra se dinamički, u smislu mogućnosti kreativnog izbora među ponudjenim rešenjima, a u cilju efikasnijeg upravljanja i boljeg pozicioniranja kompanije na tržištu uz izbegavanje rizika kršenja imperativnih normi.

Izlaganje materije akcenat stavlja na **pravnu i etičku odgovornost menadžera** u procesu legalnog i lojalnog upravljanja korporacijom. Znanja stečena u ovoj oblasti, omogućavaju studentu potpunije razumevanje tržišta i sposobnosti efikasnog i legalnog poslovnog odlučivanja.. Ujedno predmet postavlja osnove za kontinuirano obrazovanje.

Kodeks poslovnog ponašanja i etike opisuje vrednosti, principe i delovanja na kojima se zasniva poslovno ponašanje u korporaciji. Kodeks se donosi sa ciljem da se poboljšaju etički standardi širom kompanije, kao i da se podrži radno okruženje koje podstiče integritet, poštovanje i poštenje. Dugoročni interesi kompanije najbolje se postižu ako se sledi politika strogog poštovanja zakona, visokih principa i društvene odgovornosti u svim poslovnim aktivnostima. Kodeks utvrđuje sledeća pravila ponašanja:

Poštovanje zakona, pravila i propisa

Poslovanje treba da se vodi u skladu sa primenljivim zakonima, pravilima i propisima, uz primenu visokih etičkih standarda.

Korporativna odgovornost

Kompanija se obavezuje na ekonomski, društveno i ekološki odgovorno poslovanje i posvećenost principima održivog razvoja. Zdravlje i bezbednost svih zaposlenih, suseda, klijenata, potrošača i ostalih na koje utiču njene poslovne aktivnosti, kao i zaštita životne sredine, su visoki prioritet kompanije.

Antimonopolsko i pošteno poslovanje

Dobrobit potrošača se najbolje zadovoljava poštenom konkurencijom. Kompanija treba da se trudi da svoje poslovanje unapređuje aktivno, kompetentno i etički u skladu sa svim primenljivim zakonima protiv monopola, koji podstiču konkurenciju i poštenu trgovinu na svim tržištima na kojima posluje, ne koristeći nefer prednost nad ostalima, bilo da se radi o potrošačima, snabdevačima ili konkurenciji.

Anti-korupcija

Podrazumeva da se kompanija protivi korupciji i podmićivanju, i ne toleriše praksu dobijanja poslova neprimerenim sredstvima. Nijednom zaposlenom nije dozvoljeno da ponudi, primi ili prihvati bilo koju vrstu koristi za ili od poslovnih partnera, koja bi mogla da iskompromituje, ili se učini kompromitujućom za sposobnost da se donose objektivne i poštene poslovne odluke.

Trgovina na bazi poverljivih unutrašnjih informacija

Kompanija zahteva da se njeni službenici uzdrže od trgovine na bazi poverljivih unutrašnjih informacija. Ovo se posebno odnosi na zaposlene koji imaju pristup poverljivim informacijama.

Aдекватni radni uslovi

Kompanija je društveno odgovoran poslodavac i svoje zaposlene smatra svojom velikom snagom. Kompanija od svojih zaposlenih traži odanost, a zauzvrat sa njima deli svoj poslovni uspeh. Kompanija se obavezuje da obezbedi radnu okolinu koja uvažava različitost i bogatstvo međunarodne kulture. Kadrovska politika i aktivnosti kompanije treba da doprinesu stvaranju radnog mesta na kome svaki pojedinac ima mogućnosti za profesionalni i lični razvoj. Kompanija poštuje svakog pojedinca i promoviše otvorenu razmenu shvatanja, kritika i ideja. Kompanija je posvećena pružanju jednakih mogućnosti zapošljavanja svim licima, i ne toleriše diskriminaciju niti zlostavljanje bilo koje vrste. Pretnje ili akti nasilja, kao i fizičko zastrašivanje su zabranjeni. Ne toleriše se upotreba zabranjenih supstituta na radnom mestu.

Sukob interesa

"Sukob interesa" postoji kada neko lice ima lični interes koji se razlikuje od interesa kompanije. U konfliktnim situacijama, interesi kompanije se ne smeju dovoditi u pitanje. Sukob interesa može da nastane u mnogim situacijama od kojih sledeće iziskuju posebnu pažnju:

- Zaposleni ne smeju iskoristiti u lične svrhe poklone koje primaju na svojoj funkciji u kompaniji, niti se na drugi način lično bogatiti zahvaljujući pristupu poverljivim informacijama.

- Svi zaposleni imaju obavezu da unapređuju legitimne interese kompanije kada se za to ukaže prilika. Oni ne smeju da koriste mogućnosti, informacije, imovinu kompanije ili svoj položaj u njoj, za ličnu korist, niti da direktno ili indirektno ulaze u konkurenciju sa njom.

- Zaposleni ne smeju da rade kao direktori, menadžeri, zaposleni ili savetnici u bilo kojoj drugoj poslovnoj organizaciji što bi negativno uticalo na njihovu motivaciju ili učinak, osim ako takav rad nije specifično odobren od strane Kompanije.

- Kompanija podstiče svoje zaposlene da se angažuju na dobrovoljnom radu u lokalnim zajednicama i dobrotvornim aktivnostima. Međutim, mora se osigurati da sve spoljašnje aktivnosti, čak i one koje su dobrotvorne i rade se besplatno, ne predstavljaju sukob interesa i da nisu u suprotnosti sa njihovim zaposlenjem u Kompaniji.

Svaki sukob ili potencijalni sukob interesa treba da se prijavi i da se o njemu prodiskutuje sa odgovarajućim pretpostavljenima.

Vođenje dokumentacije i izveštavanje

Kompanija primenjuje najviše standarde u vođenju dokumentacije. Svi finansijski izveštaji i knjige, dokumenti i računi kompanije – bilo da se čuvaju u elektronskom ili štampanom obliku - moraju da prikazuju transakcije i događaje tačno, da poštuju zakonske regulative i računovodstvene principe, kao i sistem internog računovodstva Kompanije. Nepošteno izveštavanje u Kompaniji ili organizacijama ili licima izvan Kompanije je strogo zabranjeno. Kompanija se obavezuje da prikazuje potpune, ispravne, tačne, pravovremene i razumljive podatke u svim izveštajima i dokumentima koji se zavode ili podnose po važećem zakonu.

Zaštita i pravilno korišćenje imovine

Kolektivno, zaposleni su odgovorni za čuvanje i pravilno i efikasno korišćenje imovine kompanije. Svaki zaposleni takođe ima obavezu da štiti imovinu kompanije od gubitka, oštećenja, zloupotrebe, krađe, pronevere ili uništenja. Svaku situaciju ili incident koji bi mogli da dovedu do ovakvih posledica zaposleni su dužni da odmah prijave svom nadređenom ili menadžeru.

Poverljivost i zaštita privatnosti

Informacije spadaju u najvredniju imovinu kompanije, pa je otvoreno i efikasno širenje informacija presudno za njen uspeh. Međutim, mnogo poslovnih informacija kompanije je poverljivo ili zaštićeno, pa se takva poverljivost mora čuvati, osim kada sama kompanija da ovlašćenje za iznošenje ovakvih informacija ili kada se to zahteva zakonom ili propisima. [\[8\]](#)

Ova pravila se posebno primenjuju na intelektualnu svojinu, kao što su poslovne tajne, patenti, žigovi i autorska prava, kao i poslovni, marketinški i planovi usluga, inženjerijska i proizvodna tehnologija, projekti, baze podataka, dokumentacija, informacije o platama i bilo koji neobjavljeni finansijski podaci i izveštaji. Lične informacije o zaposlenima, korisnicima, poslovnim partnerima moraju da se koriste s dužnom pažnjom i tretiraju kao poverljive, uz potpuno poštovanje svih prava na zaštitu privatnosti. Zaštita ovakvih informacija je od ogromnog značaja i one se moraju iznositi s najvećom pažnjom da bi se zaslužilo kontinuirano poverenje svih lica kojih se tiču.

Pitanja i pritužbe

Ako zaposleni ima pitanja ili pritužbe vezano za teme obuhvaćene ovim kodeksom, uključujući i moguće kršenje samog Kodeksa, treba da ih odmah podnese svom pretpostavljenom u cilju razrešenja. Ovo se može uraditi anonimno, poverljivo ili na drugi način.

Odgovornost

Svi zaposleni, kao i članovi Izvršnog odbora i članovi Nadzornog odbora, obavezni su da poštuju standarde iznete u ovom Kodeksu. Kršenje Kodeksa će dovesti do posledica. U težim slučajevima takve posledice mogu da uključuju udaljavanje iz kancelarije i prekid radnog odnosa. Svaka promena u ovom Kodeksu, ili odricanje od prava po njemu za članove Izvršnog odbora iziskuje odluku Nadzornog odbora i otkriće se u meri u kojoj se to traži važećim zakonima ili propisima.

Prvi deo

UVOD U PRAVO

1. Pravo i druga društvena pravila

Opšti pojam prava

Ljudsko društvo predstavlja složen mehanizam sačinjen od svih pripadnika ljudske vrste koji u njemu ne egzistiraju kao izolovane jedinice, već stupaju u različite međusobne odnose. To funkcionisanje nije haotično, već se odvija po odgovarajućem redu, odnosno postoje pravila ponašanja koja su obavezna za sve članove konkretnog društva. Sva društvena pravila su upućena ljudima i realizuju se zahvaljujući njihovoj svesti. Jedna vrsta pravila nastaje spontano (običaj, moral), a druga su proizvod organizovanog stvaranja (pravila društvenih organizacija). Jedna pravila predstavljaju smernice za ljudsko ponašanje i nisu obavezna, dok druga vrsta pravila nalaže ljudima obavezu u ponašanju. Obavezujuća pravila se označavaju kao pravne norme. Društvene norme koje su dobile obeležje pravnih normi predstavljaju okvir dozvoljenog društvenog ponašanja pojedinaca i granicu individualnih sloboda u jednom društvu.

Definicija prava

Pravo je sistem pravila i društvenih [normi](#) kojima se regulišu odnosi među ljudima i organizacijama. Izraz **pravo** ima više značenja. U pravnoj teoriji i filozofiji prava postoji veća dilema o određivanju ovog pojma, nego u običnom životu. Zato je sasvim u pravu italijanski pravni filozof [Đorđo del Vekio](#) koji tvrdi da svi znaju šta je pravo ali ga teško mogu definisati.

U pravnoj teoriji i filozofiji pravo se određuje ne samo kao idealna, duhovna pojava, tj. kao skup misli, već i kao realna pojava. Realne pojave su one koje imaju i vremensku i prostornu dimenziju. Kao realna pojava, pravo je vezano za ljude i njihovu psihu, kao i za njihovo društvo.

Pravo je okrenuto društvenoj sferi, jer reguliše ponašanje ljudi u društvu i predstavlja skup društvenih normi sankcionisanih od strane države koja raspolaže monopolom fizičke prinude kojim garantuje primenu sankcija za nepoštovanje propisanih pravnih normi.

Često se pravo definiše i kao volja vladajuće klase da se održi dati društveni poredak primenom državnih sankcija. [\[9\]](#)

Običajno pravo

Običaj je tradicijom ustanovljen način [ponašanja](#) koji je obavezan za sve pripadnike jedne etničke [zajednice](#) ili [kulture](#). Njegova snaga i postojanost počivaju na poštovanju tradicije. Predstavlja moćan regulator [društvenog ponašanja ljudi](#). Svaka kultura ima svoj [sistem](#) običaja, a odstupanje od njih ili njihovo kršenje često se strogo kažnjava, ali ne primenom državne prinude, već osudom pripadnika iste društvene grupe.

Običaj je norma koja je nastala dugotrajnim ponavljanjem u istoj situaciji, koju prati svest o njenoj obaveznosti. Običaj predstavlja pravilo ponašanja čiji je cilj da reguliše potupanje ljudi u

određenim situacijama. Običaj se formira pod različitim uslovima i okolnostima. On nastaje spontano, kao rezultat aktivnosti većeg broja ljudi. Običaj je nepisano pravilo ponašanja. [\[10\]](#) Postoje pisani i nepisani običaji u zavisnosti od specifičnosti društva u kome se formiraju. Kod nekih je običaj obavezan kao moralna dužnost, dok kod nekih nije. Postoje takođe i međunarodni i nacionalni običaji. Ne poštovanje običaja povlači primenu sankcija. Njihov dijapazon može da se kreće od prezira do krvne osvete, odnosno oduzimanja života.

Pravo i običaj predstavljaju dve vrste društvenih normi sa zajedničkom karakteristikom-da uspostavljaju društveni red. Ako se dogodi da su pravne norme i običaji u koliziji, prednost imaju pravne norme.

Moral

Moral je skup nepisanih pravila i [običaja](#) koji utvrđuju međuljudske odnose i prosuđuju šta je [dobro](#)

, a šta nije, odnosno moral je svest ljudi u određivanju granice između dobra i zla. Moral predstavlja skup običaja i merila ponašanja, za koje se podrazumeva vrlina i odnos prema drugima koji doprinosi razvoju svih sa primenom opštevažećih merila ponašanja. Moral je nastao kao potreba društva da se opredeli za određeno ponašanje, odnosno, da se odrede principi po kojima se unapred zna kakvo ponašanje treba da bude. On je relativan, nije isti u svim društvenim grupama i istorijskim periodima. Moral je veoma sličan zakonu, ali za razliku od zakona on nema političkih niti ekonomskih sankcija jer se oslanja na svest pojedinca i društva, a kao sankcije za nemoralno ponašanje javljaju se griža savesti, prekor ili bojkot okoline.

[\[11\]](#)

Moralna pravna pravila se zasnivaju na ubeđenju a ne na prinudi. I za pravo kao i za moral

može se reći da predstavljaju sisteme pravila na osnovu kojih se određuje, usmerava i vrednosno procenjuje ljudsko ponašanje. Moral i pravo teško mogu da se posmatraju kao dve u potpunosti zasebne celine.

Moralna pravila su ugrađena u psihu čoveka, ona se zasnivaju na ubeđenju a ne na prinudi. Pravo i moral su od izuzetnog značaja za formiranje i regulisanje odnosa unutar ljudske zajednice, jer oba ova pojma predstavljaju sisteme pravila na osnovu kojih se određuje, usmerava i vrednosno procenjuje ljudsko ponašanje.

Moralne norme se ne stvaraju van društvene stvarnosti, one su odraz društvenog bića, jer se svest ljudi formira na osnovu svih postojećih uslova i okolnosti u konkretnom društvu. Na moralnim normama počiva svako društvo. Vrlo je važan odnos između pravnih i moralnih normi, jer ukoliko u ovom odnosu postoji sklad, kod ljudi je prisutna svest o opravdanosti pravnih normi. Međutim, moralne norme imaju svoju autonomnost, jer ih pojedinac sam usvaja, u svesti obrađuje kao svoje i po njima se ponaša.

Moralna pravna pravila se zasnivaju na ubeđenju a ne na prinudi. Pravo je okrenuto društvenoj sferi, a moral pripada unutrašnjoj. Pravo se obavezuje pred državom, a moral je odgovoran samo pred pojedincem i pred drugim ljudima, jer predstavlja obavezujuća pravila za pripadnike jednog društva. Nasuprot moralu, pravo uspostavlja i ovlašćenja. Stepenn obaveznosti morala je dosta uži od stepena obaveznosti prava, jer pravne norme stvara država dok se moral stvara spontano. Moralne norme predstavljaju dužnosti prema samom sebi ali i prema drugima, dok su pravne norme isključivo dužnost prema drugima.

Primena sankcija kod nepoštovanja moralnih normi je neorganizovana i nije unapred predviđena.

Pravo i pravila privrednih društava

Rad privrednih društava se odvija po pravilima koja se donose u tim društvima, poput statuta, opštih akata, pravilnika i slično. Privredna društva u svoje interne akte unose društvene norme dvojakog karaktera: jedno su pravila koje sankcioniše država i izjednačena su sa pravom, a druge su pravila za koje se privredno društvo opredeli da budu okvir njegovog načina poslovanja.

1. Pravne norme

Pojam pravne norme

Pravna norma je jedan od najbitnijih elemenata prava. Može da se definiše kao vrsta društvene norme i pravilo o ponašanju ljudi čije ostvarenje obezbeđuje država. Pravna norma izražava jednu celinu kojom se uređuju jedan ili više društvenih odnosa.

Pravo (pravni poredak) je kompleksan fenomen koji u sebi sadrži normativni deo, vrednosni odn. metapravni deo i faktički odn. socijalni deo. Normativni deo se sastoji od pravnih normi i pravnih akata. Pravnu normu ne treba izjednačavati sa određenim članom zakona jer jedan član zakona sadrži ili deo norme ili više njih, ali vrlo retko potpunu pravnu normu.

Pravna norma je osnovni deo prava. Različitost pravne norme u odnosu na druge društvene norme ogleda se u sankcionisanju od strane države. U sankcionisanju nije najvažnije to što je država propisala sankciju, već to što je obezbedila njenu primenu. [\[12\]](#)

Pravna norma je obavezno pravilo o ponašanju ljudi u društvu, zagarantovano državnim autoritetom, odnosno institucionalizovanom prinudom. Pravna norma, kao intelektualna, jezičko-logička tvorevina, sadrži u sebi uvek jedan jedan nalog, zapovest (imperatum) o ljudskom ponašanju. Definisanjem norme kao zapovesti izražava se njen obavezan karakter, a ne sadržaj volje ili psihički odnos volja nadređenog i podređenog. Pravna norma obavezuje bez obzira na lični stav onoga kome je upućena prema njenoj valjanosti ili ispravnosti.

Kako važenje pravnog poretka zavisi od efikasnosti, odnosno od ponašanja ljudi po normama, to nije bez značaja da li će pravne norme izazvati autonomnu poslušnost onih kojima su upućene, ili će ih ljudi slediti iz čiste potrebe za pokoravanjem ili zbog straha od kazne koja je propisana za njihovo nepoštovanje. Sila, međutim, ne predstavlja krajnji temelj i osnov prava, već je tehnička pomoć u ostvarenju normativnog »treba«.

Struktura pravne norme

Struktura pravne norme se sastoji od hipoteze, dispozicije i sankcije. Svaka pravna norma ne mora da sadrži sve ove elemente. Najvažniji elemenat pravne norme je dispozicija. Međutim, ono što pravnu normu razlikuje od drugih društvenih normi je sankcija.

Hipoteza (pretpostavka) je deo pravne norme kojim se određuju uslovi, činjenice, događaji, rok, od čijeg nastupanja zavisi primena pravne norme. Da bi pravna norma mogla da se primeni, neki od tih uslova moraju da budu ispunjeni, jer ti uslovi nisu pravilo ponašanja, već činjenica ili događaj koji mora da nastupi da bi došlo do ponašanja ljudi po dispoziciji određene pravne norme. Pretpostavka dispozicije uslovljava primenu dispozicije.

[\[13\]](#)

Svaka pravna norma ne mora da ima pretpostavku dispozicije.

Hipoteza pravne norme nije uvek vidljiv deo pravne norme, i u slučaju da je izostavljena u pravnoj normi, mora da se pretpostavi da postoji u tekstu pravne norme.

Dispozicija je elemenat pravne norme kojim se određuje pravilo ponašanja ljudi. Ona je najvažniji deo pravne norme, zbog čega je normativnog karaktera. Dispozicija je u pravnoj normi primarnog karaktera, u odnosu na sankciju, jer ljudi prvo treba da se ponašaju po dispoziciji, pa tek ukoliko se tako ne ponašaju nastupa sankcija i njihovo ponašanje po sankciji.

Dispozicija je u osnovi zapovest, jer se dispozicijom zahteva određeno ponašanje. Bitno je da zahtev obavezuje, bez obzira kako je postavljen, da li u formi naredbe, zabrane ili na neki drugi način. Pravila ponašanja ljudi predviđena dispozicijom su različita u odnosu na kriterijume i ciljeve koji se žele postići. Tako može da se izvrši podela dispozicija na: naređujuće, zabranjujuće, ovlašćujuće i opisne dispozicije; podela je izvršena na osnovu načina formulisanja zapovesti; dispozicije sa određenim i neodređenim pojmovima, alternativne, diskrecione i dispozitivne dispozicije gde je podela izvršena prema stepenu određenosti u dispoziciji; kategoričke i alternativne dispozicije; podela je prema tome koliko se pravila ponašanja nalazi u dispoziciji, koliko se subjektima ostavlja sloboda u pogledu ponašanja.

Sankcija je pravilo ponašanja ljudi predviđeno pravnom normom. Sankcija je normativnog karaktera i predstavlja pravilo ponašanja čija je primena uslovljena prekršajem dispozicije. Sankcija je prinudna mera, kazna, koja varira od težine izvršene povrede od opomene do kazne lišenja slobode.

Sankcije određuje država, zbog stabilnosti i jačanja poretka. Princip zakonitosti se sastoji u tome da delikt i sankcija moraju biti određeni, propisani pre izvršenja delikta. Pravilo je da svaka pravna norma sadrži sankciju, ili ukoliko postoji mogućnost da drugi subjekti određuju sankciju,

onda da država obezbedi primenu i takve sankcije.

Podele sankcija mogu da se vrše po različitim kriterijumima. Mogu da se dele po težini prekršaja, zatim u odnosu na vrste dobara koja se oduzimaju sankcijom, zatim se dele prema vrstama prekršaja i prema granama prava. Sankcije koje se odnose na oblast međunarodnog prava se bitno razlikuju od sankcija u domicilnom pravu.

1. Izvori prava

Pod [izvorima prava](#) podrazumevaju se one činjenice koje presudno utiču na stvaranje prava. Izvori prava se uopšteno dele na materijalne i formalne izvore.

Materijalni izvori su sve one društvene činjenice i snage koje dovode do stvaranja prava (klasna borba, biološko-društveni, ekonomski, politički, kulturni i drugi odnosi). Pod materijalnim izvorima prava se podrazumeva ona snaga koja ima moć da kreira pravo. Govori se još i o uzroku prava, [\[14\]](#) poreklu prava, vrelu ili korenu. [\[15\]](#) U suštini, materijalni izvori prava su izvori koji dovode do stvaranja prava, odnosno to je volja vladajuće klase koja želi određeno pravo sa kojim štiti svoje interese. Materijalni izvori prava ukazuju na pitanje suštine prava, njegovog uzroka nastajanja i tvorca (vladajuću klasu).

Brojne savremene koncepcije o izvorima prava, od kojih se ni jedna ne može da pohvali univerzalnim karakterom, ostaju na nivou teoretskih rasprava, jer pravna nauka i praksa mnogo veću pažnju poklanjaju formalnim izvorima prava.

Formalni izvori podrazumevaju formu u kojoj država donosi [pravne norme](#), to su vidovi oblikovanja pravnih normi, postupci i načini koji obezbeđuju normama pravno postojanje i važenje. Prema tradicionalnoj podeli, formalni izvori prava su: ustav, [zakon](#) i [podzakonski akt](#), [običaj](#), sudska praksa i pravna nauka, akti preduzeća i ugovori.

Neki autori (npr. [Radomir Lukić](#)) ovoj dvodeobi pridodaju i vrednosne izvore prava. **Vrednosni ili idejni izvori prav** a su društvene vrednosti iz kojih "izvire" pravo. U suštini, oni i nisu pravi izvori, jer oni samo osmišljavaju, odn. daju ideološku podlogu postojećim [pravnim normama](#). To su npr.

[socijalizam](#)

,
[fašizam](#)

,
[demokratija](#)

,
[pravna država](#)

, itd. Nauka koja proučava vrednosti naziva se
[aksiologija](#)

.

Ustav je najviši, odnosno osnovni pravni akt u državi. To znači, da svi ostali pravni akti moraju da budu u saglasnosti sa njim. Ustav u formalnom smislu predstavlja akt sa svojstvom najveće pravne snage u jednoj zemlji i osnov za donošenje svih drugih pravnih akata i važenja svih normi. Ustav u materijalnom smislu, predstavljaju norme sadržane u tekstu ustava.

Zakon je najčešći i najznačajniji pravni akt, posebno u evropsko-kontinentalnom pravnom sistemu. „Pod zakonom se razume ono opšte pravilo u kome država svoj interes formuliše za čitavu jednu vrstu slučajeva. Zakon bi se po tome mogao definisati ovako: zapovest državne vlasti koja sadrži jedno opšte pravilo... Po svojoj obaveznoj snazi, državni zakoni stoje na sredini između prirodnih i moralnih zakona. Oni obavezuju jače od moralnih zakona, jer ne obavezuju samo iznutra, ali ipak ne obavezuju tako jako kao prirodni zakoni, jer njihova prinuda nije neodoljiva.“ [\[16\]](#)

Zakon je najviši opšti pravni akt (izvor prava) koji ima najvišu pravnu snagu odmah iza ustava. Zakone donosi i usvaja zakonodavni organ po posebno utvrđenom postupku. .. Postoje i posebne vrste zakona, zakonici, koji obuhvataju celu jednu pravnu oblast ili granu koja se u ovim aktima reguliše na potpun i sistematičan način. Zakonici doprinose jednostavnijoj i

preglednijoj primeni prava.

Zakon nema povratno (retroaktivno) dejstvo što znači da se on ne može primenjivati na one slučajeve koji su se desili pre njeovog donošenja. Zakonom se ne mogu uvek predvideti svi slučajevi, zbog složenosti društva u kome se donose, već samo najvažnija pravna načela. To je osnovni razlog zbog čega se poverava organima nižim od zakonodavnih (vladi, resornim ministrima, organima uprave idr), pravo da mogu da donose tzv. podzakonske akte. Do prestanka zakona dolazi tzv. abrogacijom ili derogacijom, odnosno zakon može biti ukinut donošenjem novog zakona u istoj materiji. Kad se radi o derogaciji zakona stari zakon može biti delimično ili potpuno izmenjen, odredbama novog zakona.

Podzakonski akti imaju manju snagu od zakona i smatraju se nižim pravnim aktima.

Običaj gubi značaj kao izvor pravnih normi sa kodifikacijama građanskog prava. Običajno pravo je nepisano pravo koje predstavlja skup ponašanja koja su se kroz izvesno vreme formirala u određenoj društvenoj zajednici. Običajno pravo je **supsidijaran** izvor građanskog prava, tj. ono će se primenjivati ako nema propisa pozitivnog prava. Međutim, ovo važi pod istim uslovima kao i pravila predratnog prava, a to je da nije u suprotnosti sa Ustavom ili ustavnim načelima na kojima je izgrađeno naše društvo.

[\[17\]](#)

Sudska praksa u širem smislu podrazumeva ukupan arsenal odluka, stavova, mišljenja i shvatanja sudova, bez obzira na vrstu i stepen suda, kao i usklađenost, kvalitet i kreativnost njihovih iskaza. U ovom smislu pojam sudske prakse jeste sinonim za sudske odluke kao oblik pravnih akata. Sudsku praksu u užem smislu čine samo odluke koje na jednak način rešavaju istovetne živodne događaje.

[\[18\]](#)

Za razliku od našeg pravnog sistema koji ne priznaje sudsku praksu kao izvor prava, u pravnim sistemima koji se nazivaju Common law, sudska praksa je primarni izvor prava.

Svojevrsan način kreiranja pravnih normi od sudskih presuda u našoj praksi se manifestuje kroz pravna shvatanja, načelne pravne stavove i mišljenja. U cilju da se obezbedi jednoobraznost u načinu primene propisa, najviši sudovi na sednicama odeljenja usvajaju pravna shvatanja.

Presuda koja opredeljuje običaj kao pravno pravilo ili sadrži novostvorenu pravnu normu i koja postaje obavezna za sve, pa i za donosioca, naziva se precedent, a pravo stvoreno tim precedentima-precedentno pravo.

Pravna nauka nije formalan izvor prava ali vrši veliki uticaj na zakonodavstvo. Pri donošenju zakonskih tekstova koriste se rezultati pravne nauke. Naučni radnici učestvuju u redakciji pojedinih zakona, što sve omogućava da mnogobrojne teorijske postavke nauke dođu do izražaja i u zakonodavstvu. Međutim, mišljenja nauke ne obavezuju nikog, pa zbog toga možemo reći da je pravna nauka **supsidijaran izvor** prava, posle zakona kao prvenstvenog izvora.

Kao **akti privrednih društava** se javljaju statut, pravilnik i odluka kojom se na opšti način uređuju određena pitanja. Kao i druga pravna akta, ugovori takođe mogu da budu opšti i pojedinačni.

1. Tumačenje pravnih normi

Tumačenje pravnih normi može da se definiše kao autoritativno i pouzdano utvrđivanje značenja određenih pravnih odredbi, da bi se saznao smisao i sadržina pravne norme u cilju određivanja njenog tačnog značenja. Tumačenje je proces koji koristi različite tehnike koje treba da dovedu do utvrđivanja tačne sadržine iskaza. Predmet tumačenja jesu opšte i pojedinačne pravne norme, bez obzira na to ko je tvorac pravnih normi. Pogrešno protumačene pravne norme uglavnom dovode do kršenja prava i ugrožavanja subjekata u pravu.

Tumačenje pravnih normi se razlikuje od tumačenja drugih normi prvenstveno zbog specifičnog pravnog jezika. Pravni jezik koristi sintagme koje se obično ne koriste u svakodnevnom govoru na istovetan način.

Cilj tumačenja je da se od više značenja pravne norme utvrdi ono značenje koje je pravo.

Današnje shvatanje tumačenja pravnih normi, **prema subjektima tumačenja**, deli se na tumačenje od strane državnih organa i od strane nedržavnih subjekata. Po pravilu, tumač

pravne norme ne treba da bude stvaralac norme. Tumačenje donosioca norme predstavlja autentično tumačenje, gde su donosilac i tumač jedan subjekt.

Tumačenje državnih organa je često u praksi, jer se pred državnim organima pojavljuje veliki broj pravnih odnosa. Zakonodavac, kao državni organ, daje autentično tumačenje normi koje stvara. Kao tumači pravnih normi javljaju se i drugi državni organi, upravni organi i sudovi. Upravni organi tumače pravnu normu u postupku donošenja upravnog akta.

Nedržavni subjekti su najčešće pravna i fizička lica (obični građani). Kod ovog tumačenja je veliki problem njihova eventualna nedovoljna stručnost i osposobljenost.

Naučno tumačenje je proizvod tumačenja pravnih normi od strane pravnika sa najvišim zvanjima za koje se pretpostavlja da u potpunosti vladaju ovom veštinom. Naučno tumačenje uživa veliki autoritet, uglavnom zbog kredibiliteta lica koja se upuste u tumačenje. Nažalost, naučnici često bolje poznaju teoriju od stvarnog funkcionisanja prava u poslovanju.

Metodi tumačenja pravnih normi

Najčešće primenjivani metodi tumačenja prava treba da protumače pravne norme sa različitih aspekata:

Jezičko tumačenje je metod kojim se upotrebom lingvističkih pravila dolazi do smisla-sadržine određenog iskaza sadržanog u pravnoj normi.

„Poznavanje pravne terminologije (od lat. terminus=granični kamen) i veštine upotrebe pravnih termina je jedno od osnovnih pitanja koje se pretpostavlja pri izradi normativnih akata. Termin je osnovno oruđe onoga ko radi na izradi normativnih akata, jer se pomoću njih uređuju društveno-ekonomski odnosi. Imajući u vidu dinamiku razvoja ukupnog društva koje opredeljuje i sam razvoj pravnog sistema, svaki pravni sistem dolazi u situaciju da sve više koristi izraze koji imaju svoje posebno značenje i sastavni su deo pravne terminologije. Suština je ne u stvaranju posebnih termina, već u tome da pravna terminologija običnim izrazima daje posebno pravno značenje. Ovo je stalno prisutan proces i jedini je zahtev da pravna terminologija bude savremena i jedinstvena u jednom pravnom sistemu. Smatra se da je jedinstvenost terminologije ostvarena kada za pojedino pravno područje postoje jednaki izrazi i njihovo jednako tumačenje. To je krajnji cilj, a ujedno i merilo po kome se može ocenjivati napor na stvaranju jedinstvene pravne terminologije u jednom pravnom sistemu“. [\[19\]](#)

Logičko tumačenje treba da omogući logički sled mišljenja i da određena pravila primeni na slučajeve na koje se ona odnose. Logičkim tumačenjem se proverava da li je ispravno jezičko tumačenje.

Sistemsko tumačenje pravnu normu ne tumači izolovano već u čitavom sistemu pravnih

normi.

Istorisko tumačenje utvrđuje društvene uzorke koji su doveli do stvaranja pravnih normi, okolnosti pod kojima je doneta.

Teleološko (ciljno) tumačenje stoji na stanovištu da se pravne norme mogu tumačiti samo prema cilju koji bi trebalo da dosegnu. Merodovan je jedino cilj norme.

Tumačenje po sličnosti (analogija) je primena opste pravne norme na pravno nenormirane slučajeve pod uslovom da su oni slični sa slučajem koji je određenom opštom pravnom normom propisan. Analogija je metod za popunjavanje pravnih praznina. Razlikuje se zakonska od pravne analogije. O zakonskoj analogiji govorimo kada imamo slučaj o korišćenja pravnih normi izraženih u zakonima koji uređuju slične slučajeve za konstruisanje odgovarajuće norme. Pravna analogija podrazumeva korišćenje celokupnog pravnog sistema za pronalaženje odgovarajuće pravne norme.

1. Subjekti prava

Pojam i svojstva pravnog subjekta

„Subjekt prava jeste biće ili entitet kome pravo priznaje mogućnost da bude nosilac prava i obaveza“. [\[20\]](#) Pravo kao društveno pravilo i pravni odnosi se zasnivaju između ljudi i subjekata. Subjekti pravnih odnosa su ljudi-građani, preduzeća i dr. Pravo priznaje svojstvo subjekta samo licima. Stvari ili radnje koje lica preduzimaju ne mogu biti subjekti prava. I pojam lica je pravno-tehnički pojam, iako preuzet iz svakodnevnog govora on u pravu dobija nešto drugačiju sadržinu. Između pojma čovek i pojma lica ne postoji identitet. Savremeni pravni sistemi su proširili pojam lica i na neke tvorevine koje ne predstavljaju ljudska bića. Tako su i određenim oblicima udruživanja priznata svojstva da budu nosioci prava i obaveza, kao da se radi o ljudskim bićima. [\[21\]](#) To su pravna lica. Prema tome, subjekti prava su dve vrste lica: fizička lica i pravna lica.

Fizičko lica

Pravo pod fizičkim licima podrazumeva ljude koji rođenjem postaju pravni subjekti i kao takvi ostaju sve do svoje smrti. Pravo se jednako primenjuje na sva fizička lica kao i za novorođena lica (na pr. u slučaju nasleđa). Začeta, još ne rođena deca, nepunoletna i punoletna lica, su subjekti prava. Pravni subjektivitet fizičkog lica prestaje smrću. U određenim situacijama postoji pravni interes da se pojedina fizička lica koja su nestala, proglase umrlim. Lice koje je rešenjem nadležnog suda proglašeno za umrlo, prestaje da bude subjekt prava i to od onog dana koji je označen u rešenju. Fizička lica imaju određene atribute (svojstva koja služe njihovom pravnom

određivanju i pomoću kojih se određeno fizičko lice razlikuje od drugih fizičkih lica.

Svaki građanin ima pravo i dužnost da se služi ličnim imenom koje je upisano u matične knjige rođenih. Lično ime je pravo, ali i dužnost građanina kao fizičkog lica. Evidencija statusnih podataka za fizička lica se vodi u matičnim knjigama (knjige rođenih, venčanih i umrlih). Svako fizičko lice je vezano za jedno mesto gde je stalno nastanjeno tj. gde se nalazi njegov životni centar, gde ono radi, školuje se, ostvaruje svoja prava i obaveze. Pripadnost određenog fizičkog lica državi, naziva se državljanstvo. Ovo svojstvo fizičkog lica je od posebnog značaja pri vršenju i sticanju nekih građanskih prava kao i za odnose fizičkih lica i države i njihove odnose sa drugim državama. [\[22\]](#)

Državljanstvo naše zemlje se stiče poreklom, rođenjem na teritoriji naše države, prijemom, po međunarodnim ugovorima. Državljanstvo prestaje otpustom, odricanjem i po međunarodnim ugovorima. Prestanak državljanstva otpustom se javlja na zahtev za otpust i pod uslovom da je. državljanin navršio 18 god života, da nema smetnji u pogledu vojne obaveze, da je izmirio poreske i druge zakonske obaveze, da je regulisao imovinske odnose iz bračnog odnosa i odnosa roditelja i dece prema licima koja žive na teritoriji naše države, da se protiv njega ne vodi krivični postupak zbog krivičnih dela koja se gone po službenoj dužnosti, ako je osuđen na kaznu zatvora ali je istu izdržao, kao i da ima strano državljanstvo ili dokaz da će biti primljen u strano državljanstvo.

Pravno lice

Pravno lice je organizacija ljudi (grupa ljudi) koju pravo posmatra kao celinu; koje ima prava i obaveze koje se razlikuju od prava i obaveza pojedinaca koji ga sastavljaju. Organizacija je subjekt prava zato što joj pravni poredak propisuje izvesna prava i obaveze koje se tiču interesa njenih članova. Ovde treba posebno naglasiti da su to prava i obaveze same te organizacije, i da to nisu prava i obaveze članova organizacije. Svako pravno lice je jedna tačno definisana organizacija, ali nemaju sve organizacije svojstvo pravnog lica. Da bi određena organizacija bila pravno lice potrebno je da su ostvarene određene pretpostavke. Organizacije sa svojstvom pravnog lica svojstvo pravnog lica stiču ispunjenjem zahteva da imaju imovinu; da nisu zabranjene i da im pravni sistem priznaje da mogu biti imaoци prava i obaveza. Postojanje imovine je neodvojivo od pravnog subjektiviteta, kada su u pitanju pravna lica. Pravni subjekat je samo onaj koji može imati prava i obaveze i odgovarati svojom imovinom za preuzete obaveze. Pravno lice je ono koje pravni sistem izričito prizna po sprovedenoj unapred predviđenoj proceduri (postupak registracije). Pravno lice je razdvojeno i samostalno u odnosu na svoje osnivače i učesnike. Prava i obaveze društva nisu prava i obaveze njegovih osnivača i učesnika. Pravno lice se, po pravilu, osniva da traje određeno vreme, ono nadživljuje fizička lica bez obzira na određene promene učesnika.

Pravno lice je organizacija koju čini organizovana grupa fizičkih lica sa unutrašnjom strukturom i utvrđenom podelom poslova. Pravna lica se organizuju zbog ostvarenja određenih opštih zajedničkih interesa, a preko tih opštih zajedničkih interesa ostvaruju i individualne interese.

Pravna lica javnog prava su država i njeni organizacioni oblici (opštine, okruzi, republike i sl.)

Postoje i građansko pravna lica koja se dele na zadužbine i udruženja. Pravno lice ostvaruje svoju delatnost preko određenih organa kao što su skupština, upravni odbor, nadzorni odbor. To znači da pravna lica imaju svoju unutrašnju organizaciju i svoje pravne akte i imovinu. Pravnom licu, pored imovine, pripada i imovinska masa koja se sastoji iz aktivne i pasivne kao sadržine imovinskih prava i obaveza. Aktiva je izgled prava a pasiva izgled obaveza.

Pravno lice prestaje da postoji: kad prestane njegova organizaciona forma; kad nema imovine, imovinske mase; kad se njegova delatnost ne odvija po pravilima, odnosno kada nadležni organ zabrani njegov rad.

Atributi (svojstva) pravnih lica su: ime firme, sedište i pripadnost.

Pravna sposobnost

Pravna sposobnost fizičkih lica - mogućnost tog lica da bude subjekat prava. Fizičko lice je svaki živ čovek, ljudsko biće, bez obzira na zdravstveno stanje, pol i starost. Pravnu sposobnost stiče lice koje je živo rođeno, a gubi je smrću.

Pravna sposobnost pravnih lica - mogućnost pravnog lica da ima prava i obaveze. Ona se razlikuje od pravne sposobnosti fizičkog lica i označava kao posebna (specijalna), u odnosu na opštu (generalnu) sposobnost fizičkih lica. Pravna lica stiču pravnu sposobnost upisom u registar pravnih lica.

5.5. Poslovna sposobnost

Poslovna sposobnost fizičkog lica je mogućnost da samo svojom voljom zasniva, menja i gasi prava i obaveze. Fizičko lice stiče potpunu poslovnu sposobnost kad postane punoletno (navrši 18 godina života) i zaključenjem braka, po dozvoli suda, sa navršenih 16 godina života. Dete koje je navršilo 14 godina života je ograničeno (delimično) poslovno sposobno. Fizičko lice koje nije navršilo 14 godina života je, načelno, potpuno poslovno nesposobno. Pojednim fizičkim licima stečena poslovna sposobnost može da se oduzme u slučaju duševne bolesti, trajne nesposobnosti rasuđivanja.

Poslovna sposobnost pravnog lica - sposobnost pravnog lica da izjavama volje svojih organa (fizičkih lica), koje dejstvuju prema tom licu zasniva, menja i gasi prava i obaveze - tj. pravne poslove. Poslovna sposobnost pravnog lica prestaje njegovim brisanjem iz registra pravnih lica.

Fizička i pravna lica kao subjekti u pravu imaju i deliktnu sposobnost tj. sposobnost da odgovaraju za ne zakonite i protiv pravne radnje i postupke te da u obligacionom pravu budu obavezni da nadoknade štetu koju prouzrokuju svojom krivicom. Fizička lica nisu sva deliktno sposobna tako na pr. deca do 14 god kao i duševno bolesni nisu u stanju da shvate značaj svojih radnji. U pravu se razlikuju dva osnovna stepena krivice: zla namera (dolus) i nepažnja (culpa) odnosno nehat, nemar. Nedoovoljeni ili protiv zakonski postupci organa pravnog lica smatraju se kao protiv zakonski postupci pravnih lica. Posledice delikta pravnih lica su novčane kazne a u težim slučajevima kazna može biti i prestanak pravih lica, kao i naknada štete. Za učinjene delikte od strane fizičkih lica sankcije su lične, kao na pr. zatvor, novčana kazna i mnoge druge kazneno popravne i zaštitne mere.

1. Pravni odnosi

Društveni odnosi koji su uređeni pravom se nazivaju pravni odnosi. Da bi jedan društveni odnos dobio status pravnog odnosa, neophodno je da se opštom pravnom normom unapred predvide pravila ponašanja za jednu apstraktnu pravnu situaciju i precizno definišu činjenice koje moraju da se ostvare da bi jedan pravni odnos bio podveden pod tu situaciju, odnosno da preraste iz društvenog odnosa u pravni odnos.

Pravne činjenice koje dovode do stvaranja pravnog odnosa mogu da budu prirodni događaji ili ljudske radnje.

6.1. Prirodni događaji

Prirodni događaji kao pravne činjenice su obuhvaćeni mnogim pravnim odnosima, što im daje veliki značaj u pravu. Posebno naglašenu ulogu imaju u naslednom, obligacionom i sličnim granama prava. Nastanak, promena ili prestanak pravnih odnosa su često uslovljeni prirodnim događajima poput rođenja, smrti, poplavama i drugim vrstama prirodnih nepogoda ili katastrofa. Prirodni događaji kao što im već sam naziv opredeljuje, deluju na osnovu prirodnih zakonitosti i nezavisno od ljudske svesti i volje.

6.2. Ljudske radnje

Ljudske radnje su činjenja pravnih subjekata koja dovode do nastanka pravnih odnosa. Nebitno je da li se kao pravni subjekti pojavljuju fizička ili pravna lica, i da li je u pitanju aktivno ili pasivno ponašanje. Aktivno ljudsko ponašanje se manifestuje činjenjem fizičkog lica koje je definisano i prostorno i vremenski i čija je posledica pravni odnos. Pasivno ljudsko ponašanje je uzdržavanje od činjenja koje uprkos pasivnosti dovodi do stvaranja pravnog odnosa.

Sva ljudska činjenja možemo da posmatramo kao činjenja saglasna pravu, kada subjekti preduzimaju voljne radnje u skladu sa pravnim normama, i činjenja koja su protivna pravu kada subjekti deluju suprotno pravnim normama, odnosno čine deliktne radnje.

Izjava volje je ljudska radnja posebnog značaja. Ona može da proizvede nastanak, izmenu ili prestanak pravnog odnosa. Izjava volje treba da bude jasno izražena i bez mane jer manljiva volja za posledicu ima ništavost pravnog posla. Izjava volje je naročito zastupljena kod jednostranih i dvostranih pravnih poslova.

6.3. Prestanak pravnih odnosa

Pravni odnosi, kao specifični društveni odnosi ne postoje izvan društva, odnosno oni su promenljiva društvena kategorija. Do prestanka pravnih odnosa dolazi ili ukidanjem pravnih normi ili iscrpljivanjem njihovog sadržaja.

Prestankom važenja nekog zakona automatski prestaju da važe i sve pravne norme koje su bile sadržane u tom zakonu. U takvom slučaju, pravni odnosi koji su bili uređeni tim zakonom i pravnim normama koje je on sadržao, prestaju da postoje kao pravni odnosi i nastavljaju da egzistiraju u formi društvenih odnosa.

Prestanak pravne norme ustvari znači da je prestao državni interes za pravnim normiranjem određenih društvenih odnosa.

Što se tiče drugog slučaja prestanka pravnog odnosa, iscrpljivanjem sadržaja, to je prestanak određenih pravnih odnosa koji su nastali sa namerom da proizvedu određene pravne efekte u jednom kraćem periodu. Protekom vremena ili nastupanjem pravnih efekata, takvi pravni odnosi prestaju da postoje.

6.4. Sadržina (elementi) pravnog odnosa

Sadržinu pravnog odnosa čine prava i obaveze koje subjekti prava izvode za sebe iz pravnih normi. Ako subjekt prava ne ostvari svoje pravo iz konkretnog pravnog odnosa može da traži sudsku zaštitu.

6.5. Pravo u objektivnom smislu i subjektivno pravo

Pravo kao skup opštih pravnih normi se naziva pravo u objektivnom smislu. Pravnom normom se ostvaruju dve društvene dimenzije. Jedna je propisivanje pravila ponašanja subjekata prava u određenom pravnom odnosu, a druga je definisanje prava i obaveza koje učesnici pravnog odnosa izvode za sebe. Međutim, kako pravna norma ima neuporedivo veći stepen opštosti od konkretnih ovlašćenja koja pripadaju pojedincima u konkretnim životnim situacijama, neophodno je i izučavanje prava u subjektivnom smislu. Subjektivni smisao imamo u situaciji kada subjekti prava izvode iz objektivnog prava skup konkretnih ovlašćenja. Svakom subjektivnom ovlašćenju odgovaraju obaveze drugih subjekata. Ovde dolazi do izražaja korelacija između ovlašćenja sadržanih u subjektivnom pravu i obaveza subjekata prava koja proističu iz pravnih normi. Subjektivno pravo osim ovlašćenja sadrži i mogućnost za subjekte prava da mogu da traže zaštitu ovlašćenja, podnošenjem tužbe ili drugog akta sudu ili upravnom organu.

Subjektivna prava mogu da budu apsolutna ili relativna. Apsolutna subjektivna prava su takva kategorija kod kojih ovlašćenja deluju prema svima (erga omnes). To znači da je neodređen broj lica obavezan da se uzdrži od aktivnosti koje na bilo koji način mogu da povrede subjektivno pravo. Relativna prava predstavljaju obavezu za jedno ili više određenih lica koja moraju da poštuju pravo titulara subjektivnog prava i on u slučaju da oni to ne čine ima pravo da traži zaštitu samo u odnosu na njih.

6.6. Objekti pravnog odnosa

Objekti pravnog odnosa su objekti povodom kojih pravni odnos nastaje. To mogu da budu stvari, ljudske radnje, lična dobra i proizvodi ljudskog duha. Objekti ne ulaze u sadržinu pravnih odnosa, iako pravni odnosi nastaju upravo povodom objekata.

Stvar (res) je deo materijalne prirode koji se nalazi u ljudskoj vlasti, na kome postoji pravo svojine ili neko drugo stvarno pravo. [\[23\]](#) Sa aspekta prava stvar je samo ono što ima svoj materijalni oblik i faktičku mogućnost uspostavljanja ljudske kontrole. Za pojam stvari je takođe neophodno da postoji pravna mogućnost da na tim materijalnim delovima prirode može da postoji pravo svojine ili neko drugo stvarno pravo.

Materijalni deo prirode je ono što postoji u prirodi, a opipljivo je, odn. može se spoznati [čulim a](#) čulom vida, dodira,... Oni proizvodi ljudskog rada koji se ne mogu spoznati čulima (npr. kompjuterski program, ideja i tsl.) nisu stvar u pravnom smislu, tako da ne predstavljaju predmet stvarnog prava, što, naravno, ne isključuje zaštitu od strane ostalih pravnih grana - pre svega [Autorskog prava](#)

Ljudska aprehenzija je tradicionalno bombastični način da se kaže da se nešto nalazi u domenu ljudske vlasti, odn. da ljudi na tom predmetu mogu ostvarivati svoj uticaj. Npr. iako su vazduh ili voda materijalni deo prirode, oni ne predstavljaju stvar u pravnom smislu te reči, zato što se ne nalaze u domenu ljudske vlasti. Oni postaju stvar tek komprimovanjem ili flaširanjem (tj. kada čovek nad njima ostvari svoju vlast), odn. onog trenutka kada postanu dostupni [prometu](#). Međutim, ne treba vezivati mogućnost prometa nekog predmeta sa njegovim statusom stvari. Iako je većina stvari u građanskopravnom smislu istovremeno i predmet [pravnog prometa](#), postoje i neki izuzeci, kao što su *veštački udovi i proteze, ljudski leš, delovi tela* (koje mogu biti predmet pravnog prometa ali ograničenog i, naravno, u medicinske i nastavne svrhe, što regulišu posebni propisi), *itd*.

Mogućnost zasnivanja nekog stvarnog prava ([svojine](#) , [državine](#) , [založnog prava](#) , [prava stanovanja](#) , itd.) je treći uslov koji se traži da bi se neki materijalni deo prirode mogao da se posmatra kao stvar. Međutim, postoje neke stvari koje su van prometa, ali je za sve njih zajedničko to da na njima postoji neko stvarno pravo, što neminovno implicira da nije neophodno da postoji mogućnost prometa.

Prema tome, kao stvari u pravnom smislu reči smatraju se delovi prirode koji su u ljudskoj vlasti (aprehenzi) koji su kao takvi prisvojeni od strane čoveka a da to nije protivno imperativnim propisima. Da bi jedan deo materijalne prirode mogao da se smata kao stvar potrebno je da ispuni dva uslova fizički i društveni. Fizički uslov za stvari ogleda se u tome što materijalni deo prirode mora da dospe u faktičku vlast čoveka. Društveni uslov stvari sastoji se u tome što materijalni deo prirode kao stvar u pravu treba da bude istovremeno roba, tj da ima novčanu vrednost i da je kao takva namenjena ekonomskom i pravnom prometu. U privrednom pravu osnovna i obrtna sredstva se takođe smatraju stvarima i dobijeni proizvodi su pre svega stvari-roba koja je namenjena prometu.

Stvari su objekt pravnog odnosa na kojim titular (nosilac) stvarnog prava direktno ostvaruje svoja ovlašćenja. Stvarno pravni odnos nastaje između titulara stvarnog prava i svih drugih lica koja dolaze u dodir sa stvari gde titular ima određena pravna ovlašćenja povodom te stvari.

Pojam stvari u pravnom smislu se ne poklapa sa pojmom robe u ekonomskom smislu, jer mnogi delovi prirode koji imaju status stvari nisu proizvod ljudskog rada i nisu namenjeni tržištu.

Ljudska radnja je objekt građanskog prava, samo ako može da se izrazi u novcu. Ljudske radnje se dele na dozvoljene (saglasne pravu), nesaglasne pravu i na voljne radnje.

Lična dobra, podrazumevaju ugled, dostojanstvo, moralne vrline, časti idr. Lično dobro nema ekvivalentu imovinsku vrednost u ekonomskom smislu reči, ali kad na pr. neko lice nanese štetu drugom licu zbog uvrede, takvo lice može biti novčano kažnjeno).

Proizvodi ljudskog duha su originalna stvaralaštva od strane autora u oblasti nauke, umetnosti i drugih oblasti intelektualnog stvaralaštva pod uslovom da iste imaju vredost i da mogu da budu izražene u novcu. Stvari su najznačajniji predmet (objekt) građanskog prava.

Stvari u slobodnom prometu su one stvari koje se mogu nalaziti u prometu bez ikakvih ograničenja tj mogu biti predmet razmene prodaje posluge i sl..

Stvari van prometa su one stvari koje se ne mogu pojaviti u pravnom prometu. Tu spadaju javna dobra koja se nalaze kao stvari u opštoj upotrebi svih lica i ne mogu biti u prometu (javni trgovi, putevi, parkovi).

Stvari u ograničenom prometu se definišu zakonskim propisima, kao pojedini lekovi, vatreno oružje i sl.

Pokretne stvari su one koje se mogu premeštati sa jednog mesta na drugo a da ne promene svoja fizička i druga svojstva, na pr. tašna, naliv pero, tv, radio.

Nepokretne stvari su stvari koje su organski i fizički trajno i čvrsto vezane za zemlju, na pr. izgrađene zgrade, zasađeno drveće.

Potrošne stvari su one koje se u jednom mahu tj. jednokratnom upotrebom troše ili im se u znatnoj meri smanji vrednost (sirovine, životne namirnice novac, obveznice) jer je njihova namena upravo usmerena na to da se otuđe i troše.

Nepotrošne stvari su stvari koje se ne troše odjednom već dužom upotrebom na pr. stoka za vuču, stoka za klanje.

Individualno određene stvari su one stvari koje su određene svojim specifičnim osobinama i kao takve su jedinstvene u svom rodu kao na pr. trkački konj, umetnička slika, mrtva priroda.

Stvari određene po rodu (generičke stvari) smatraju se stvarima koje su određene prema broju vrsti i količini kao na pr. hiljadu primera pšenice belice.

Deljive stvari su one stvari čija je vrednost ne uništiva i ne smanjuje se fizičkom deobom na pr. voće pšenica brašno.

Nedeljive stvari su one koje se ne mogu fizički podeliti ili se mogu podeliti ali takvi delovi ne predstavljaju fizičku celinu stvari na pr. automobil, violina, par cipela. **Zamenjive stvari** su one koje se u prometu mogu zameniti za iste stvari iste namene na pr. razne vrste pića kukuruz.

Nezamenljive stvari su jedinstvene stvari na pr. urađena slika nekog umetnika ili unikatni predmet nekog vajara.

Prosta stvar je ona koja čini prirodnu jedinstvenu celinu i ima upotrebnu vrednost na pr. građevinski materijal, koza, tkanina, svila.

Složena stvar je sastavljena iz više prostih na pr. odelo je sastavljeno od tkanine, konca, pribora za odelo.

Novac i hartije od vrednosti su stvari od posebnog značaja i sa posebnim osobinama. Novac u pravnom smislu reči je zamenljiva potrošna i generična stvar. On je opšti ekvivalent svih stvari. Narodne banke svake zemlje su ovlašćene da izdaju novčanice i kovani novac kao sredstvo plaćanja.

Stvari su materijalni delovi prirode, bilo da se nalaze u prirodnom ili prerađenom stanju. Bitno je da su dostupne vlasti čoveka.

1. Vršenje subjektivnih prava

Jedan od najstarijih principa ustanovljenih povodom vršenja subjektivnih prava jeste princip slobodnog i neograničenog vršenja subjektivnih prava. Savremene tendencije su usmerene prema ograničenju slobode vršenja prava u smislu da se vršenje prava odvija na način koji je usklađen sa opštim principima konkretnog pravnog sistema, pri čemu se ne vršenje ili neodgovarajuće vršenje određenih prava sankcioniše od strane države. Titulari subjektivnih prava se direktno ili indirektno prisiljavaju da svoja prava vrše u određenom pravcu i na

određeni način, jer u protivnom se izlažu sankcijama u smislu da vršenje prava bude preneto drugom subjektu.

Vršenje subjektivnih prava pored zadovoljavanja ličnih interesa mora da sadrži i širu društvenu dimenziju, odnosno subjektivna prava treba da se ostvaruju sa njihovom društvenom namenom i da se njihovim korišćenjem ne dovode u pitanje prava drugih subjekata u istom društvu.

7.1. Zastupništvo

Zastupništvo je institut kojim se omogućuje povezivanje ili prenošenje ovlašćenja za vršenje subjektivnih prava sa titulara prava na drugo lice. Do primene ovog instituta može da dođe zbog nepoznavanja prava, vremenske nemogućnosti za vršenje prava ili zakonske nemogućnosti za vršenje prava kao što je slučaj poslovne nesposobnosti.

Uspostavljanje zastupništva ne umanjuje pravni status titulara prava jer titular i dalje zadržava konkretno subjektivno pravo. Zastupnik vrši pravne radnje u ime i za račun titulara prava.

Zakonsko zastupništvo postoji u slučaju kada titular prava nije u mogućnosti da punovažno preduzima pravne radnje i na taj način ostvaruje svoja subjektivna prava. U takvoj situaciji zastupništvo se ostvaruje na osnovu zakona ili nekog drugog opšeg akta kojim se unapred predviđaju uslovni slučajevi i kategorije lica za koje je neophodna ova vrsta zastupništva. Zakonom se definišu i vrste pravnih radnji koje zastupnik može preduzimati, kao i obim njegovih ovlašćenja. Zakonom se takođe određuju i uslovi i rok trajanja zakonskog zastupništva. Ova vrsta zastupništva se primenjuje podjednako na pravna i fizička lica. Kada su u pitanju fizička lica, zakonsko zastupništvo se primenjuje kada ona nisu pravno ili fizički u mogućnosti da samostalno preduzimaju određene pravne radnje (roditelji prema deci; staratelj nasledniku čije boravište nije poznato).

Zakonsko zastupništvo prestaje s prestankom uslova koji dovode do uspostavljanja ove vrste zastupništva.

Ugovorno zastupništvo nastaje na osnovu saglasnosti volja zastupanog i zastupnika za izvršenje jednog ili više pravnih poslova. Kod ove vrste zastupništva bitna je izjava volje određenog subjekta da ga zastupa drugo lice, koje zastupani sam izabere.

Ugovor o zastupanju predstavlja dvostrani pravni posao kojim jedna strana (zastupani) ovlašćuje drugu stranu (zastupnika) da u njegovo ime i za njegov račun zaključi ili obavi neki pravni posao, na šta druga strana pristaje. Ugovor sadrži i odredbe o naknadi. Ovim ugovorom se daje generalno ovlašćenje, a punomoćstvo koje zastupani daje zastupniku (na osnovu ugovora o zastupanju) je konkretizovano i obuhvata jedan ili više konkretnih pravnih poslova. Punomoćstvo deluje eksterno jer se njime obaveštavaju treća lica da je određeni subjekt ovlašćen da zastupa interese davaoca punomoćstva u konkretnom pravnom poslu i da to čini u ime i za račun zastupanog i da preduzete radnje zastupani priznaje kao svoje. Punomoćstvo predstavlja jednostrani pravni posao i može da bude dato usmeno ili u pisanoj formi.

Punomoć je pisana forma punomoćstva kojom se zastupniku mogu da daju različita ovlašćenja zavisno od toga da li se radi o generalnom, specijalnom i naročitom punomoćju, koja se međusobno razlikuju po tome da li sadrže uputstvo na koji način i u kom pravcu punomoćnik treba da obavi povereni pravni posao ili je prepušteno njemu da postupa po svom znanju i savesti.

7.2. Zaštita subjektivnih prava

Mehanizam državne zaštite subjektivnih prava spada u domen državne vlasti koja raspolaže monopolom fizičke prinude i na organizovani način sprovodi odgovarajuću sankciju.

Zaštita subjektivnih prava putem državnih organa se ostvaruje u sudskom i upravnom postupku. Osnov za pružanje zaštite subjektivnih prava je njihova povreda ili ugrožavanje. Drugi uslov je da lice čije je pravo povređeno traži zaštitu od nadležnog pravosudnog ili upravnog organa. U oblasti krivičnog prava najveći broj prava se štiti po službenoj dužnosti, za razliku od građanskog prava koja se štite na intervenciju samih subjekata. Postupak se pokreće odgovarajućim aktom ovlašćenog subjekta koji se naziva optužni akt ako ga podnosi javni tužioc ili tužba ako ga podnosi pojedinac.

Samozaštita je vid zaštite subjektivnih prava u zakonom definisanim okvirima. Podrazumeva da subjekt sam štiti svoje ugroženo pravo kroz nužnu odbranu i stanje nužde.

Nužna odbrana je preduzeti protivnapad radi odbijanja napada. Intenzitet protivnapada mora da bude srazmeran jačini napada i istovremen sa napadom. Odstupanje od ovih zahteva dovodi do prekoračenja nužne odbrane i sankcija.

Stanje nužde se javlja kada se određeno pravo subjekta nalazi u stanju intenzivne opasnosti. Subjekt u takvoj situaciji štiti svoje pravo pri čemu mora da vodi računa da ne ugrozi pravo drugog subjekta .

7.3. Zastarelost i prekluzivni rok

Pravila o zastarelosti podrazumevaju da titular jednog prava ne vrši svoje konkretno pravo i da se ne vršenje proteže na određen period u kontinuitetu. Tada stupa na snagu institut zastarelosti.

Prekid zastarelosti znači da se rok prekida svaki put kada subjekt prava preduzme neku

aktivnost koja znači vršenje subjektivnog prava.

Prekluzivni rok se izražava kao protok vremena posle koga neko pravo konačno i potpuno prestaje. U toku trajanja prekluzivnog roka nema prekida, obustave i zastoja. Jedina mogućnost za otklanjanje posledica je povraćaj u pređašnje stanje (restitucija).

1. Pojam svojine, sticanje i zaštita

Pravo svojine (*dominium, proprietas*) je subjektivno stvarno pravo iz koga proizilazi najviša pravna i faktička vlast na stvari. Vlasnik stvari je ovlašćen da stvar: drži, koristi i njome raspolaže u granicama određenim zakonom. Ovlašćenje držanja (*ius possidendi*)

) omogućava vlasniku da ima faktičku vlast na stvari - državinu koja se, takođe, može štititi. Ovo ovlašćenje može imati i lice koje nije vlasnik. Ovlašćenje korišćenja je upotrebljavanje stvari u skladu sa potrebama vlasnika odnosno radi ubiranja plodova koje stvar daje. Ovlašćenje raspolaganja (*ius disponendi*)

) obuhvata dve mogućnosti vlasnika: da stvarju faktički i pravno raspolože. Faktičko raspolaganje se ispoljava u preduzimanju materijalnih akata koji utiču na supstancu stvari ali tako da se povodom stvari ne zasniva neki pravni odnos. Pravno raspolaganje je mogućnost vlasnika da zaključuje razne pravne poslove koji za predmet imaju stvar. Tako, na osnovu ugovora o prodaji ili razmeni vlasnik može na drugo lice preneti pravo svojine na celoj stvari tako da on prestaje biti vlasnik.

Svojina se može posmatrati na dva načina: kao ekonomska i kao pravna kategorija. Kao ekonomska kategorija ona označava pripajanje određenih ekonomskih dobara a kao pravna kategorija označava skup pravnih normi kojima se u nekom društvu reguliše pripajanje

ekonomskih dobara.

Svojina se tokom vremena menjala i razvijala kroz razne ekonomsko-društvene formacije počevši od zajedničke kolektivne svojine celog plemena pa sve do lične i privatne svojine. Sticanje svojine označava pravne činjenice koje objektivno pravo priznaje kao osnov za sticanje svojine. Dva su načina sticanja svojine koja potiču još iz rimskog prava a to su originarni i derivativni način. Originarni način sticanja svojine predstavlja sticanje svojine koje nije izvedeno iz prava prethodnika, već izvornim (originarnim) putem tj. svojina se stiče na osnovu drugih pravnih činjenica. Derivativni način sticanja svojine predstavlja takvo sticanje kod koga onaj ko stiče svojinu to svoje pravo izvodi iz prava prethodnika. Ovo predstavlja izvedeno pravo svojine što znači da se to pravo prenosi sa jednog na drugog vlasnika. Vlasnik koji prenosi pravo zove se auktor a onaj na koga se prenosi svojina pravni sledbenik ili sukcesor. Kod derivatnog sticanja svojine neophodno je ispuniti sledeće elemente: pravni osnov; predaju stvari (kod pokretnih stvari), i upis u odgovarajuće zemljišne knjige (kod nepokretnog) sticanja svojine. Originarno i derivativno pravo sticanja svojine odnosi se na sticanje lične privatne svojine kao i na sticanje svojine društva i preduzeća.

Državna tj. društvena svojina stiče se na više načina: konfiskacija (oduzimanje stvari iz privatne svojine bez naknade i njen prelaz u državnu svojinu), nacionalizacija (sticanje društvene tj. državne svojine na osnovu zakonskih propisa, oduzimanjem privatne imovine uz naknadu), eksproprijacija (prelazak privatne u društvenu tj. državnu svojinu koja se obavlja u opštem interesu uz naknadu), arondacija (oduzimanje zemlje od privatnih vlasnika i njen prelazak u društvenu tj. državnu svojinu), i komasacija (grupisanje poljivrednog zemljišta da bi se stvorila što veća i ekonomičnija parcela radi njenog boljeg obrađivanja). Zaštita prava svojine može se ostvariti putem svojinskih tužbi i to pomoću: tužbe za povraćaj prava svojine, tužbe zbog uznemiravanja svojine i tužbi za naknadu štete.

8.1. Ograničenja prava svojine

Pravo svojine kao najviša pravna i faktička vlast na stvari nije neograničeno. Ograničenja prava

svojine mogu biti opšta (ograničavaju vršenje svakog prava svojine) ili posebna (predviđena za određene stvari ili pojedine pravne situacije). Ona se mogu sastojati u dužnosti vlasnika da u pogledu stvari nešto trpi ili propušta (negativno ograničenje) ili da nešto daje ili čini (pozitivna ograničenja) što ne bio bio dužan da daje ili čini. Ograničenja prava svojine mogu nastati na osnovu zakona, na osnovu odluke državnog organa (suda ili organa uprave) ili na osnovu pravnog posla, a sva se mogu ticati subjekata ili obima i sadržine prava svojine. Strana fizička i pravna lica, tako, mogu sticati pravo svojine na pokretnim stvarima kao i domaća lica. Pravo svojine na nepokretnostima na teritoriji Srbije, mogu sticati ako obavljaju delatnost u Srbiji, a one su im neophodne za obavljanje te delatnosti, samo pod uslovima uzajamnosti (reciprociteta). Ako strano fizičko ili pravno lice ne obavlja delatnost u Srbiji, tada može sticati pravo svojine na stanu i stambenoj zgradi, pod uslovima uzajamnosti, kao i državljanin Srbije. Danas su značajnija ograničenja sadržine prava svojine. Ističu se ograničenja koja proizilaze iz opšte zabrane zloupotrebe prava svojine, susedskog prava i ograničenja u društvenom interesu. Susedsko pravo je skup normi kojima je uređen odnos vlasnika bliskih (susednih) nepokretnosti, čije je korišćenje uzajamno zavisno zbog toga što se međusobno graniče ili se, prema mesnim običajima smatraju susednim. U susedskom pravu ističu se pravne situacije koje nastaju usled odnosa vlasnika graničnih nepokretnosti i upotrebe susedne nepokretnosti. Susedsko pravo obuhvata i pravo nužnog prolaza.

Zakonsko pravo preče kupovine ovlašćuje jedno lice (imaoca prava preče kupovine) da zahteva od vlasnika stvari, koji namerava da je proda, da prvo njemu stvar ponudi na prodaju. Ako vlasnik stvari prvo imaocu prava preče kupovine ne ponudi stvar na prodaju nego je proda trećem licu, imalac ovog prava je ovlašćen da tužbom pred sudom poništi ugovor o prodaji i zahteva da se stvar njemu proda pod istim uslovima. Zakon o prometu nepokretnosti ustanovljava pravo preče kupovine suvlasnika nepokretnosti. Pravo preče kupovine primenjuje se na zemljište (poljoprivredno, građevinsko, šume i šumsko zemljište), zgrade (poslovne, stambene, stambeno - poslovne, ekonomske i dr.), posebne delove zgrada (stanove, poslovne prostorije, garaže i garažna mesta) i druge građevinske objekte. Suvlasnik nepokretnosti koji namerava da proda svoj suvlasnički deo dužan je da ga prethodno ponudi ostalim suvlasnicima. U slučaju kad ima više suvlasnika, prvenstvo u ostvarivanju prava preče kupovine ima suvlasnik sa većim suvlasničkim delom. Ako ima više suvlasnika koji imaju isto pravo preče kupovine, suvlasnik nepokretnosti ima pravo da odluči kome će od njih prodati svoj deo nepokretnosti.

Pravo svojine prestaje: kad drugo lice stekne pravo svojine na istoj stvari, napuštanjem stvari (derelikcija), propašću stvari i u drugim slučajevima određenim zakonom.

8.2. Zaštita prava svojine

Pravo svojine je subjektivno apsolutno građansko pravo. Svako lice je dužno da se uzdržava od povrede prava svojine drugog lica. Ali, pravo svojine može biti povređeno oduzimanjem stvari vlasniku ili smetanjem tog prava. U tim situacijama nastaje zahtev vlasnika za zaštitu prava svojine - ovlašćenje na podnošenje svojinske (petitorne) tužbe. Vlasnik kome je oduzeta individualno određena stvar (lišen državine) je ovlašćen na podnošenje tužbe za povraćaj stvari - reivindikaciona tužbe (*actio rei vindicatio*). Zakoniti i savesni držalac stvari (tj. lice čija je državina podobna za redovan održaj) je, takođe, ovlašćen na podnošenje svojinske tužbe u slučaju oduzimanja stvari - publicijanska tužba (*actio publiciana*), kojom se dokazuje pravo svojine ili jači pravni osnov za državinu. Ako treće lice neosnovano uznemirava vlasnika ili pretpostavnjenog vlasnika (na drugi način a ne oduzimanjem stvari) oni mogu podneti tužbu zbog uznemiravanja prava svojine - negatornu tužbu (*actio negatoria*).

8.3. Susvojina (*condominium*)

Susvojina je pravo svojine dva ili više lica na istoj fizički nepodeljenoj stvari, čiji su delovi određeni idealno (aliquotno). Deo suvlasnika se označava najčešće u razlomcima ($1/2$, $1/3$, $1/4$) a može biti izražen u procentima (33%, 50%) ili u decimalnim brojevima (1,22, 3,33). Kod susvojine nije podeljena stvar već pravo između dva ili više lica. Pošto je stvar fizički nepodeljena pravo susvojine prema aliquotnim delovima prostire se na celu stvar. Susvojina može postojati i na nepodeljenoj stvari čiji su delovi u različitim oblicima svojine.

8.4. Zajednička svojina

Zajednička svojina je pravo svojine dva ili više lica na nepodeljenoj stvari kada su njihovi udeli određeni ali nisu unapred određeni. Deo zajedničara u nepodeljenoj stvari nije određen po obimu ni realno ni po aliquotnim delovima tako da on (za razliku od suvlasnika, čiji deo je određen aliquotno) ne može raspolagati svojim stvarnim pravom. Zajedničari samo zajedno mogu raspolagati sa stvari (npr. prodati je, konstituisati na njoj založno pravo, službenost). Zaštitu zajedničke svojine, međutim, može isticati bilo ko od zajedničara prema trećim licima (vlasničke i državinske tužbe). Najčešći vidovi zajedničke svojine su naslednička zajednica i zajednička svojina bračnih drugova. Deobu zajedničke stvari može zahtevati bilo koji zajedničar. Ona se sastoji u određivanju aliquotnog dela svakog zajedničara na stvari, kada prestaje zajednička svojina i nastaje susvojina.

8.5. Etažna svojina

Etažna svojina je pravo svojine na stanu, poslovnoj prostoriji ili garaži kao posebnom delu zgrade čiji titular ima i stvarna prava na zajedničkim delovima zgrade i građevinskoj parceli na kome je zgrada podignuta. Posebni delovi zgrade mogu biti u privatnoj ili državnoj svojini. Svojinu na posebnom delu zgrade može imati samo jedan titular - jedno fizičko i pravno lice ili više titulara. Na njoj može biti uspostavljena susvojina ili zajednička svojina (npr. supružnika ili vanbračnih partnera).

8.6. Državna svojina

Državna svojina je najviša pravna i faktička vlast države na stvarima. Titulari ove svojine su Republika Srbija, Autonomna pokrajina, jedinice lokalne samouprave i državna preduzeća.

8.7. Društvena svojina

Društvena svojina je najviša pravna vlast na stvarima koju imaju društvena pravna lica (udruženja, ustanove). Titulari društvene svojine svedeni su, uglavnom, na društvena preduzeća i ustanove u oblasti kulture i obrazovanja dok su u drugoj Jugoslaviji predmet društvene svojine činili objekti koji su prema sada važećim propisima u državnoj svojini ili u privatnoj svojini. Postojeća društvena (ali i državna) preduzeća se mogu privatizovati tako da promene vlasništvo na osnovu jednog od modela privatizacije. U Republici Srbiji završetak privatizacije društvene svojine očekuje se do kraja 2007. godine.

Pravo na posedovanje privatne svojine je garantovano Opštom deklaracijom o ljudskim pravima (Član 17: Svako ima pravo na posedovanje privatne svojine i niko ne može biti arbitrarno lišen prava na ličnu svojinu). Po međunarodnim konvencijama i Ustavu se od toga principa može odstupiti kada to nalaže javni interes utvrđen u skladu sa zakonom, uz naknadu koja ne može biti niža od tržišine. A to može biti usled neposredne ratne opasnosti ili vanrednog stanja.

Zaštita privatnog vlasništva je temeljna vrednost demokratskih društava i ova oblast je naročito značajna za društva u tranziciji. Uprkos ovakvih visokih garancija u pogledu zaštite privatne

imovine na papiru, u praksi dolazi do masovnih i sistematskih povreda ovog osnovnog ljudskog prava. Pravo na privatnu svojinu je bilo često ugrožavano u prethodnoj SFRJ, ali se situacija od raspada države drastično pogoršala i došlo je do istinske masovne otimačine i pljačke .

Svako fizičko i pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.

1. Pojam založnog prava

Založno pravo je stvarno pravo na tuđoj stvari na osnovu koga poverilac može naplatiti svoje potraživanje iz vrednosti založene stvari (ako dužnik ne ispuní obavezu o dospelosti) pre ostalih poverilaca. Založno pravo je akcesorne prirode jer je zavisno od potraživanja koje obezbeđuje. Zbog toga ono ne može biti glavno, već samo sporedno. Založnom pravu prethodi potraživanje poverioca prema dužniku, a založno pravo je usmereno ka stvari koja služi za obezbeđenje potraživanja. Ono obezbeđuje založnom poveriocu namirenje iz založene stvari, čak i onda kada se obični (hirograferni) poverioci ne mogu naplatiti delimično ili u potpunosti.

Pravna priroda založnog prava u pravnoj teoriji je sporna. Jedni smatraju da je to stvarno pravo, drugi da je obligaciono pravo. Neki smatraju da je samo založno pravo na stvari stvarno pravo, dok je založno pravo na pravima - posebno potraživanjima, obligaciono.

Založno pravo na pokretnim stvarima naziva se **ručna zaloga**, a založno pravo na nepokretnostima **hipoteka**.

Ručna zaloga nastaje predajom založene stvari poveriocu u državinu, dok se založno pravo na nepokretnosti stiče upisom u javne knjige, a nepokretnost ostaje u državi dužnika.

Založni poverilac može realizovati potraživanje koje je obezbeđeno založnim pravom iz vrednosti založene stvari samo sudskim putem (načelo oficijelnosti zaloge). U našem pravnom sistemu je zabranjena lex commissoria, tj. pravo poverioca da u slučaju ne plaćanja potraživanja, založenu stvar zadrži u svojini.

Založno pravo može postojati samo na određenoj stvari i njime se može obezbediti samo određeno potraživanje uz izuzetke koji se odnose na uslovno i buduće potraživanje.

Založno pravo je nedeljivo, jer cela stvar obezbeđuje potraživanje dok ne bude namireno u celini.

Založiti se može svaka individualno određena nepotrošna pokretna stvar koja se nalazi u prometu, kao i stvar određena po rodu ako se individualizuje, pa čak i novac pod određenim uslovima (određena, posebno izdvojena suma novca ili određeni deo novčane mase).

Na osnovu pravosnažne sudske odluke kojom se dužniku nalaže isplata duga, zalogoprimac može podneti predlog sudu da se založna stvar proda na javnoj prodaji u izvršnom postupku, radi namirenja potraživanja obezbeđenog zalogom. Založena stvar se po pravilu prodaje na javnoj prodaji, osim ako stvar ima tržišnu ili berzansku cenu, u kom slučaju se prodaje po toj ceni. Iz cene dobijene prodajom založene stvari zalogoprimac ima pravo da naplati glavno potraživanje, kamatu, troškove realizacije zaloge i troškove čuvanja založene stvari.

Kada se založena stvar nalazi u rukama zalogoprimca, glavno potraživanje zalogoprimac može naplatiti iz cene dobijene prodajom i onda kada je potraživanje zastarelo, ali u tom slučaju ne može se naplatiti kamata. Zalogoprimac ima pravo prvenstva u namirenju iz založene stvari, tj. vrednosti dobijene prodajom.

Moguće je i višestruko zalaganje iste stvari. U tom slučaju redosled isplate određuje se prema vremenu kada su nastala založna prava, a ne prema vremenu nastanka potraživanja. Obrnut redosled namirenja važi u poslovima privrednog prometa. Taj red je obrnut redu nastanka založnih prava i naplata se vrši od poslednjeg nastalog potraživanja, pa unazad.

Pravilo je da zalogoprimac ima državinu stvari, sudržavinu ili posrednu državinu (u slučaju višestrukog zalaganja). Državina docnijeg zalogoprimca (kod višestrukog zalaganja) ogleda se u tome da zalagodavac pismeno obavesti prvog zalogoprimca o zaključenju drugog ugovora o zalozi i naloži mu da u slučaju isplate potraživanja, založenu stvar preda drugom zalogoprimcu, a ne da je vrati zalagodavcu.

Zalogoprimac nema pravo na upotrebu založene stvari (osim ako je ugovorom predviđeno), a ima pravo na plodove (osim ako to pravo ugovorom nije isključeno). Od ubranih plodova smanjuje se iznos dugovanja.

Zalagodavac odgovara za materijalne i pravne nedostatke založene stvari. Ako založena stvar u trenutku zalaganja ima nedostatke, zalogoprimac ima pravo na dopunu zaloge. Ako vrednost založene stvari bude smanjena posle tog trenutka, zalagodavac ne dužuje drugu stvar u zalogu, kao i ako založena stvar propadne usled više sile ili krivicom trećeg.

Zalogoprimac ima pravo sledovanja putem tužbe za povraćaj državine založene stvari, u kom postupku će uspeti samo ako tuženi nema pravni osnov za državinu ili ima slabiji pravni osnov. On ima pravo i na samopomoć.

Zalogoprimac ima obavezu da čuva založenu stvar sa pažnjom dobrog domaćina ili dobrog privrednika kod ugovora u privredi, bez obzira da li ima pravo da je upotrebljava ili ne (u suprotnom zalagodavac može preko suda da traži oduzimanje stvari od zalogoprimca i predaju trećem na čuvanje). On ima obavezu da se uzdrži od upotrebe stvari (osim ako je ugovorom drukčije predviđeno) i da založenu stvar vrati zalagodavcu po izmirenju duga.

Obaveze zalogoprimca nastaju u trenutku kada mu zalagodavac preda založenu stvar ili ispravu koja mu omogućava isključivo pravo raspolaganja založenom stvari.

Potraživanje obezbeđeno zalogom može se ustupiti trećem (prijemniku) a zajedno sa njim na prijemnika prelazi i založno pravo kao akcesorno. Pristanak zalagodavca nije potreban, već je dovoljno obaveštenje o ustupanju. U slučaju ustupanja prijemnik stiče i pravo potraživanja i založno pravo.

Založni poverilac ima pravo da svoje potraživanje založi (podzaloga), čime se zalaže i založno pravo kao akcesorno. Pristanak zalagodavca nije potreban, ali se on može usprotiviti predaji stvari, u kom slučaju će podzalogodavac imati posrednu državinu na založenoj stvari.

Prestankom potraživanja obezbeđenog zalogom, prestaje i založno pravo, osim ako se radi o zastarelom potraživanju, a stvar se nalazi u rukama poverioca.

Založno pravo prestaje i odricanjem zalogoprimca, protekom roka ako je vremenski ograničeno, propašću založene stvari, konfuzijom (sjedinenjem potraživanja i duga), konsolidacijom (založni poverilac postaje vlasnik založene stvari) i javnom prodajom založene stvari.

Založiti se može isto kao i stvar, potraživanje prema trećem licu, osim onih koja su po svojoj prirodi neprenosiva, vezana za ličnost dužnika ili zakonom zabranjena. Zalaganje se vrši ugovorom o zalozi. To je trojni odnos: zalogoprimac, zalagodavac i dužnik. Dužnik mora biti obavešten o ugovoru o zalozi i to u pisanoj formi.

Potraživanje sadržano u obveznici na donosioca zalaže se prostom predajom hartije od vrednosti.

Potraživanje sadržano u hartijama po naredbi, zalaže se indosamentom i predajom hartije zalogoprimcu.

Založiti se mogu i ostala prava (pravo plodouživanja, autorsko pravo, pravo licence, patenta itd.).

Ne mogu se založiti: stvarne službenosti, lične službenosti, lična prava, pravo na izdržavanje i slično.

Po tradiciji Rimskog prava, kao i prema našem pravu, Ugovor o zalozi je smatran realnim ugovorom (nastaje predajom stvari).

Zakon o založnom pravu na pokretnim stvarima upisanim u registar ("Sl. glasnik RS", br. 57/03 i 61/05) ide korak dalje i daje jedno značajno poboljšanje u odnosu na prethodna zakonska rešenja, jer predmet zaloge ostaje u državini dužnika. Time dužnik stiče mogućnost da korišćenjem predmeta zaloge ostvari sredstva za naplatu kredita npr. i tome slično. On nije lišen državine založene stvari i iz nje može da izvlači koristi, sve dok se ne steknu uslovi za realizaciju založnog prava. Ali, posedovanjem pokretnih stvari veće vrednosti, on može da ostvari određenu korist (kredit, pozajmicu) njihovim zalaganjem.

Ugovorom o zalozi obavezuje se zalagodavac prema poveriocu da mu pruži obezbeđenje za njegovo potraživanje tako što će se poveriočevo pravo na stvari zalagodavca upisati u registar založnog prava (u daljem tekstu: Registar zaloge). Zalagodavac može biti dužnik ili treće lice. Ugovorom o zalozi uređuju se prava i obaveze zalagodavca i poverioca.

9.1. Predmet založnog prava

Predmet založnog prava mogu biti:

- individualno određena stvar kojom zalagodavac može slobodno raspolagati;
- pokretne stvari određene po vrsti ako je ugovorom o zalozi određena njihova količina, broj i način na koji se mogu identifikovati;
- zbir pokretnih stvari (roba u određenom skladištu, inventar za obavljanje privredne delatnosti);
- pravo potraživanja zalagodavca prema dužniku;

-druga imovinska prava kojima njihov imalac može slobodno raspolagati;

- suvlasnički udeo;

-buduće stvari i prava.

Prema članu 14. Zakona isključena je primena odredaba ovog zakona na zalogu brodova, vazduhoplova, hartija od vrednosti, dok se primenjuje na zalogu prava intelektualne svojine, s tim da se zaloga na tim pravima upisuje u poseban registar Zavoda nadležnog za intelektualnu svojinu.

1. Pravo službenosti

Pravo službenosti je ovlašćenje titulara službenosti na tuđoj stvari, odnosno na stvari koja je u tuđem vlasništvu. Pravom službenosti se vrši ograničenje prava svojine, jer lice koje ima pravo službenosti može da upotrebljava tuđu stvar na određeni način, čije su granice određene sadržinom prava službenosti.

Pravo službenosti deluje ne samo prema vlasniku stvari već i prema svim drugim licima.

Pravo službenosti nastaje derivativnim i originarnim putem. Što se tiče derivativnog sticanja prava službenosti uslovi su isti kao kod sticanja svojine, odnosno treba da postoji pravni osnov i način sticanja. Uspostavljanje prava službenosti originarnim putem može da bude na dva načina: održaj i eksproprijacija.

10.1. Stvarna službenost

Stvarna službenost je pravo vlasnika jedne nepokretne stvari da upotrebljava drugu nepokretnu stvar, odnosno dužnost vlasnika jedne stvari da ne upotrebljava svoju stvar na određen način u interesu sopstvenika neke druge nepokretne stvari.

Dejstvo službenosti može da bude pozitivno ili negativno.

Pozitivne službenosti su one kod kojih je titular prava službenosti ovlašćen da vrši izvesne radnje na tuđoj stvari, da je upotrebljava, koristi na određen način.

Negativne službenosti su one kod kojih titular prava službenosti nije ovlašćen da vrši radnje na tuđoj stvari, već se sopstveniku druge stvari zabranjuje da vrši radnje na svojoj stvari koje mogu da povrede pravo službenosti.

Stvarne službenosti su veza između dva lica povodom nepokretne stvari. Dobro u čiju je korist ustanovljena službenost je povlasno dobro, a dobro na čiji teret je utvrđena službenost je poslužno dobro.

Sticanjem svojine nad povlasnim dobrom stiče se i službenost, a sticanje svojine nad poslužnim dobrom podrazumeva da novi vlasnik stiče i obavezu da poštuje prethodno ustanovljeno pravo

službenosti.

10.2. Lične službenosti

Lična službenost je pravo određenog lica da upotrebljava ili koristi na izvestan način stvar drugog lica. Razlikuju se od stvarnih službenosti jer su vezane za ličnost. Kod ovih službenosti je osnov "lična veza", i službenost poput plodouživanja, upotrebe ili stanovanja, se gasi prestankom ličnosti.

Pravo plodouživanja je pravo lica da neku stvar koja je tuđe vlasništvo može da koristi uz ograničenje da ne promeni njenu suštinu. Predmet prava plodouživanja može da bude nepokretna ili pokretna stvar. U ovakvoj situaciji, svojina je svedena samo na pravo raspolaganja, odnosno vlasnik može takvu stvar da proda, ali plodouživanje ostaje u nepromenjenom obliku.

Pravo upotrebe je lična službenost slična pravu plodouživanja. Razlika je u tome što je ovde upotreba stvari ograničena upotrebom samo u meri koja zadovoljava lične potrebe ovlašćenog lica.

Pravo stanovanja je ovlašćenje za upotrebu za stanovanje ovlašćenog lica i njegove porodice, pri čemu je stan tuđe vlasništvo.

1. Državina

Državina je faktička vlast nekog pravnog subjekta na jednoj stvari, koja tom subjektu omogućuje njeno korišćenje nezavisno od toga da li ima pravno ovlašćenje da tu stvar drži. Za državinu nije relevantno pravno priznanje. Državina je zakonita kada je držalac stvari ostvario ovo pravo na bazi nekog pravnog osnova, obično pravnog posla (prodaja, poklon...) Nezakonita državina nastaje oduzimanjem stvari, zadržavanjem nađene stvari i sl.

Savesna državina je ona kod koje držalac smatra da ima i državinu i pravo koje odgovara toj

faktičkoj vlasti. Nesavesna državina se javlja kada je držalac stvari morao ili mogao znati da nema pravo koje bi predstavljalo pandan njegovom faktičkom ponašanju prema stvari.

11.1. Zaštita državine

Iako je državina faktičko stanje a ne pravo, ona uživa pravnu zaštitu. Državina se štiti samozaštitom i intervencijom državne vlasti.

Samozaštita je stanje nužde koje postoji kada je stanje dobra jednog subjekta u stanju intenzivne opasnosti. Tada je taj subjekt, bilo da je vlasnik ili držalac stvari, ovlašćen da to dobro zaštititi ali tako da tom prilikom ne ugrozi ili povredi pravo drugog subjekta. Tužba za smetanje državine se ograničava samo na raspravljanje i dokazivanje činjenice poslednjeg stanja državine i nastalog smetanja. Po ovoj tužbi se ne raspravlja o pravu na državinu, o pravnom osnovu, savesnosti ili nesavesnosti državine ili o zahtevima za naknadu štete.

Državinska zaštita u sudskom postupku se ostvaruje podizanjem tužbe za povraćaj predmeta državine i radi obustave akata koji smetaju državinu.

Tužba radi povraćaja predmeta državine se podnosi kada je držalac lišen državine stvari. Ukoliko se dokaže da je državina stvarno oduzeta, sud će naložiti uspostavu ranijeg državinskog stanja.

Tužba radi obustave akata koji smetaju mirno držanje stvari se podnosi u slučaju kada se držalac ometa u vršenju faktičke vlasti nad predmetom državine. Rešenjem suda će se zabraniti dalje smetanje državine, ukoliko se utvrdi osnovanost podnete tužbe.

[1] Anderson R., Fox I., Twomey D., Business Law, Cincinnati, South-Western Publishing, Co., 1987., str.1-4.

[2] Formalni izvori prava su svi oblici u kojima se izražava volja vladajuće klase.

[3] Jednoobrazni trgovački zakonik SAD, Beograd, Institut za uporedno pravo, 1966., čl. 1-205/2.

[4] Termin uzanse ima koren u latinskom-usus-običaj.

[5] Common Law sistem

[6] Najkraće rečeno, komunitarno pravo je pravo evropskih zajednica, specifičan pravni poredak koji jeste međunarodni, jer je stvoren između više država, ali nije univerzalnog karaktera, već je sa ograničenim dejstvom. Izvori komunitarnog prava su: primarnog karaktera (osnivački ugovori) sekundarnog karaktera i sudska praksa. Komunitarno pravo se sastoji od privrednog prava sa elementima ekološkog i socijalnog prava. Opseg oblasti koje obuhvata komunitarno pravo je veoma značajan, jer to ograničava *de jure* mogućnosti Suda da tumači pravo. Međutim, *de facto*, Sud tumačenjem postojećih slučajeva i sam stvara pravo (bez obzira na činjenicu da su sudske presude pomoćni izvor prava), jer su presude obično jedna sa drugom u vezi. Sem toga, presude Suda su obavezujuće za nacionalne sudove (imaju karakter izvršnosti), a protiv njih nije moguće uložiti prigovor višoj instanci. U nizu presuda Sud je izveo zaključak da je komunitarno pravo iznad nacionalnog.

[7] U našem pravu je prihvaćen je monistički sistem koji je zasnovan na tome da međunarodni

poredak i unutrašnji pravni poredak čine delove jednog istog pravnog sistema . U ovom sistemu konvencije samim činom ratifikacije postaju sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka države članice. One postaju nacionalni zakon. Prema Ustavu Republike Srbije ratifikovane konvencije imaju snagu višeg zakona u odnosu na nacionalni zakon. Po novom Ustavu Republike Srbije opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka i neposredno se primenjuju.

[8] Kod nas je to Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (Sl. glasnik RS br.120/04)

[9] Jedan od prvih pravnih dokumenata kojim se ograničava apsolutna vlast vladara je *Velika povelja o slobodama*

(
Magna carta libertatis
) iz 1215. godine, kojom je pobunjeno englesko plemstvo postavilo određena ograničenja engleskom kralju, a sebi obezbedilo izvesna prava i privilegije. U tom dokumentu, mnogi autori tvrde, treba tražiti prve tragove nastanka buduće pravne države, jer je Povelja otvarala mogućnost i drugim slobodnim ljudima da zahtevaju i ostvare svoja prava.

[10] Kada su u pitanju određene aktivnosti koje obuhvataju poslovno pravo, imaće pisani oblik.

[11] Moralom i njegovim vrijednostima bavi se [etika](#) , [filozofija](#) morala – praktična filozofska disciplina.

[12] Država može dozvoliti da sankciju određuju razni subjekti, pa i fizička lica.

[13] Pretpostavka dispozicije je na pr. „Biračko pravo ima građanin koji je navršio 18. godina života“

[14] Videti bliže: R.D.Lukić, Sistem filozofije prava, Beograd, 1992. str.355.

[15] Videti bliže: T. Živanović, Sistem sintetičke pravne filozofije, Beograd, 1951. str.132.

[16] Slobodan Jovanović, Država, Beograd, 1990. str. 189.

[17] "Učesnici u obligacionim odnosima dužni su da u pravnom prometu postupaju u skladu sa dobrim poslovnim običajima. Na obligacione odnose se primjenjuju uzanase ako su učesnici u obligacionim odnosima ugovorili njihovu primenu ili ako iz okolnosti proizilazi da su njihovu primenu hteli".

[18] Videti bliže: O.Stanković, Sudska praksa, Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, treći tom.

[19] M. Zečević, Stvaranje opštih akata, Beograd, 1990. str. 99.

[20] A.Gams; Ljiljana Đurović, Uvod u građansko pravo, Beograd, 1988. str.93.

[21] Videti bliže: Dr Zlatko Stefanović, IBID

[22] .Apatridi su lica bez domovine, odnosno lica bez državljanstva.

[23] Videti bliže:O.Stanković, M. Orlić, Stvarno pravo, Beograd 1982.